

AFYONKARAHİSAR PEŞKİR DOLAMALARI¹
LONG-SIZE *PESHKIRS* (EMBROIDERED NAPKINS) OF AFYONKARAHİSAR

Ülkü KÜÇÜKKURT²

ÖZET

Türk kültürünün zenginliği gelenek ve göreneklerde, el sanatlarının çeşitliliğinde görülmektedir. Özel ve günlük yaşamda eşyalar hem kullanım hem de sanatsal anlamda birbirini tamamlamaktadır. Geleneksel sanatlar içinde yer alan halı, kilim, giyim-kuşam ve daha birçok alanda üretilen el sanatlarında ilk önce kullanım amacı önemli olmuştur. İnsanların süslenme isteğiyle bu ürünlerin sanatsal gelişimi gerçekleşmiştir. Geleneksel sanatlar içinde dokuma, işleme açısından önemli bir yere sahip olan peşkirler ve peşkir dolamaları yemek esnasında elleri temiz tutmak amacıyla ortaya çıkmış, Türk insanının ince zevkiyle süslenerek seçkin etnografik eserler içinde ki yerini almıştır. Halk arasında peşkir sözü, 1 ya da en fazla 3 kişinin kullanabildiği, peşkir dolamaları sözü ise 12 kişinin aynı anda sofrada kullanabildiği dokumalar için kullanılmıştır. Tarihi geçmişinde birçok uygarlığı barındıran, Anadolu'nun kavşak noktası Ege Bölgesi'nin iç kısmında yer alan Afyonkarahisar zengin mutfak kültürü ve misafir ağırlamayı sevmesiyle dikkat çekmektedir. Davet yemeğinde sofraya oturan davetliler dizlerinin üzerine uzun peşkirleri yerleştirir, ellerini bu peşkirlere silerdi. Afyonkarahisar peşkir dolamalarının dokunmasında pamuk ve keten ipliği kullanılmıştır. Uzun peşkirler, evlerde, dokumacılığı geçim kaynağı haline getirmiş kişiler tarafından, el tezgahlarında istenilen en ve boyda dokunurdu. Genellikle meydan sofralarında kullanılacağı için, 12 kişinin aynı anda dizlerini örtecek boyutlarda dokunmuştur. Peşkir dolamalarının iki kenarı değişik işleme teknikleri kullanılarak süslenmiştir. Bu işlemlerde birçok iplik türü, sırma ve tel şeritler kullanılmıştır. Peşkirlerin iki ucuna değişik teknikler kullanılarak yapılan işlemlerde birçok motif tek ya da bordür oluşturacak biçimde uygulanmıştır. Artık müze ve aile koleksiyonlarında gördüğümüz peşkir dolamalarının Afyonkarahisar kültüründeki yeri, dokuma, işleme ve desen özellikleri, çalışmada ayrıntılı verilmiştir. Ayrıca bu konuda çalışacak araştırmacılara yazılı kaynak sağlamak ve gelecek kuşaklara elde edilen bilgi birikimini aktarmak araştırmamanın amacını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Peşkir Dolamaları, Uzun Peşkir, Afyonkarahisar, El Dokuması Kumaş, İşleme.

ABSTRACT

The richness of Turkish culture is obvious in its customs and traditions as well as the variety of its handicrafts. The items used in private and everyday life complement each other in both functional and artistic terms. First, the area of use was considered important in handicrafts produced in various areas from carpets to rugs and clothing to weaving, which are part of the traditional arts, and then their artistic development took the stage in line with the people's desire to ornament. The peshkirs and long-size peshkirs which have an important place in terms of weaving and embroidery within the traditional arts were first produced to keep the hands clean during the meal, and then adorned with refined taste of Turkish people and have taken its place among the outstanding ethnographic works. Colloquially, the term "peshkir" refers to the fabrics used by 1 or up to 3 people whereas the long-size peshkirs (Turkish: peskir dolamaları) are the fabrics that can be used by 12 people at the same time. Hosting many civilizations in history, Afyonkarahisar, located at the junction point of Anatolia in the Aegean Region, draws attention with its rich kitchen culture as well as its affection for welcoming guests. The guests sitting at the table for dinner used to put long peshkirs on their knees, and wipe their hands to these peshkirs. In the weaving of Afyonkarahisar's long-size peshkirs, cotton and linen yarns were used. The long peshkirs were woven in the desired width and length at handlooms by those who used to make a living by weaving in their homes. Since, in general, they were for use at the dinner tables set in the public squares, the long-size peshkirs were woven in a size that can cover the knees of 12 people at the same time. The two sides of long-size peshkirs were ornamented using various embroidery techniques.

¹ Bu araştırma, Afyon Kocatepe Üniversitesi Bilimsel Projeleri Komisyonunca Desteklenmiştir. Proje No: 18. KARİYER. 261 Bu araştırma, Atlas II. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde (15-17 Şubat 2019, Mardin) sözlü sunulmuş, özet kitabında yer almıştır.

²Arş. Gör. Dr. Afyon Kocatepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, ukurt@aku.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8140-5357>

Many types of yarn, lace and wire strips were used in those embroideries. Besides, in the embroideries made on the two ends of the peshkirs using different techniques, various motifs were applied either unaccompanied or in a way to create a borderline. This study examines in detail the place of long-size peshkirs, which we can now come across in museums and family collections, in Afyonkarahisar culture as well as their weaving, embroidery and pattern characteristics. Also, this study aims to provide written sources to researchers who will study this subject and to transfer the knowledge acquired to the future generations.

Key Words: Long-Size Peshkirs, Table Peshkir, Afyonkarahisar, Hand-Woven Fabric, Embroidery.

1. GİRİŞ

Türk kültürünün zenginliğini gelenek ve göreneklerde, el sanatlarının çeşitliliğinde görmekteyiz. Özel ve günlük yaşamda yer alan eşyalar hem kullanım hem de sanatsal anlamda birbirini tamamlamaktadır. Geleneksel sanatlar içinde yer alan halıdan kilime, giyim kuşamdan dokumalara ve daha birçok alanda üretilen el sanatlarında ilk önce kullanım alanı önemli olmuştur. Daha sonra insanların süsleme isteğiyle sanatsal gelişimi gerçekleşmiştir. Geleneksel sanatlar içinde dokuma, işleme açısından önemli bir yere sahip peşkirler, yemek esnasında elleri temiz tutmak amacıyla ortaya çıkmıştır. Peşkirler, Türk insanının ince zevkiyle süslenerek seçkin etnografik eserler içinde ki yerini almıştır.

Türk dil kurumu sözlüğünde “Peşkir”, “Pişgir” kelimesi “Yemek yerken kullanılan, el kurulan, büyük mendil biçiminde pamuk veya keten bez, peçete” olarak geçmektedir

(http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c27eed9c06c68.49228326) (30.12.2018). Peşkirlerin boyu genellikle 2 metreyi bulurken, peşkir dolamalarının boyu ise en fazla 6,5 metre olmaktadır. Peşkir dolamaları büyük yemek davetlerinde ve meydan sofralarında kullanılmaktadır. Osmanlıca sözlükte uzun peşkirlere makreme, mıkreme denilmekte ve sofraya havlusu olarak tanımlanmaktadır (Develioğlu, 1990: 687, 766).

Bazı yazılı kaynaklarda Türk kültüründe peşkirin kullanımına değinilmiştir. Bunlar arasında 1553 yılında Anadolu’yu ziyaret eden Hans Dernschwam’da bulunmaktadır. Dernschwam seyahatinde aldığı notlarda peşkir dolamalarına yer vermiştir “Türkler yemeği yerde oturarak yerler. Yerde bir örtü veya halı serilidir. Bunun üzerine çepeçevre otururlar. Masa kullanmazlar. Hali vakti yerinde olanlar yere bir sofraya yayarlar. Bu yuvarlak bir deridir. Üzerine tahta senit veya kalaylanmış bakır sini oturturlar. Bunun üzerine de 2 veya 3 kap yemek, ekmek, kaşık koyarlar. Masa örtüsü kullanmazlar. Ancak yemek bir ziyafet ise, dizler üzerine yayılan uzun yekpare bir örtü alırlar. Buna da peschkor (Peşkir) derler.” (Dernschwam, 1992: 173). (Bkz. Fotoğraf 1).

Fotoğraf 1. Ferhat Paşa'nın Erzurum'da Şehzade Haydar'a ziyafet vermesi. Misafirlerin dizlerinde peşkir dolaması yer almaktadır. Kitap-ı Gencine-i Feth-i Gence, TSM R1296, y. 48b (Oberling-Smith, 2001: 84).

Peşkir ve peşkir dolamaları Osmanlı sofralarının süsü ve vazgeçilmez unsuruydu. Lala Mustafa Paşa'nın 1587 yılında İran seferine çıkmadan önce Yeniçeri ağalarına verdiği ziyafeti tasvir eden Gelibolulu Ali'nin Nusretname'si'nde yer alan bir minyatürde, misafirlerinin dizlerinde işlemeli peşkir dolaması bulunmaktadır (Atasoy, 2000: 17). (Bkz. Fotoğraf 2).

Fotoğraf 2. Lala Mustafa Paşa'nın Yeniçeri Ağalarına verdiği ziyafet. Misafirlerin dizlerinde işlemeli peşkir dolaması bulunmaktadır. Nusretname. 1584. TSM H 1365,34a. (Atasoy, 2000: 17).

Osmanlı halkının geleneksel yaşamında ve özellikle sarayda kurulan sofralarda yemek kurallarına dikkat edilirdi. Sultana hizmet eden içöğlanlarına verilen eğitimin içinde sofrada yemek adabı da öğretilirdi. Hiyerarşik olarak bir üstüne servis yapılmadan yemeğe başlamak yasaktı. Yemek çabuk yenilmemeli, ağız doldurulmamalıydı. Peşkir kullanılmalıydı ve yemek bittikten sonra getirilen ibrik ve leğende eller yıkanarak havlulara kurulanmalıydı (Oberling-Smith, 2001: 82).

Osmanlı saray mutfağında peşkir o kadar önemliydi ki sultana yemekte hizmet ayrıcalığına sahip 30 kadar kıdemli içöğlanın özel görevi ve bu görevlerle örtüşen unvanlarının arasında "Peşkir ağası" bulunurdu. Divan üyelerine yapılan yemek servisleriyle "Peşkir başı" ve diğer yüksek mutfak görevlileri ilgilenirdi (Oberling-Smith, 2001: 78, 85).

Türklerin sofrada görgü kurallarında iki konu çok önemlidir: Elleri yıkamak ve peşkir kullanmak. El yıkamak nasıl yemeklerde hoşluk olsun diye yapılan bir şey değilse, bol bol peşkir kullanmak da yapmacık bir davranış değildi. Kaşık kullanılmayan durumlarda eller kullanılıyor ve yemek boyunca peşkirler sayesinde hoş olmayan görüntülerden kaçınılabiliyordu (Oberling-Smith, 2001: 87).

2. AFYONKARAHİSAR'DA MEYDAN SOFRA GELENEĞİ VE PEŞKİR DOLAMALARININ KULLANIMI

Sadece saray geleneklerinde sofrada yemek adabına uyulmaz halk da sofraya ve nimete saygı gösterir, temizlik ve israf etmemeye özen gösterirdi. Tarihi geçmişi Hitit, Firig, Roma, Bizans, Seçuklu, Osmanlı İmparatorluğuna uzanan, Ege Bölgesi'nin iç kısmında yer alan Afyonkarahisar zengin mutfak kültürü ve misafir ağırlamayı sevmesiyle dikkat çekmektedir. Yemek çeşitliliği ve misafir perverliği yemek

davetlerine yansımıştır. Şehirde yemek davetleri sık sık verilmekte, sofraya geleneği günümüzde yaşatılmaya çalışılmaktadır.

Afyonkarahisar’da yemek davetleri, dost ve akrabaların bir araya gelerek sevinçlerini, üzüntülerini paylaşmak amacıyla verilmektedir. Bu davetler arasında nişandan sonra verilen ve zınardı denilen davet, oğlan kınası, çeyiz indirme, el öpme, güveyi koyma, doğum, sünnet düğünü ve hacı yemeği davetleri mutlu davetler arasında yer almaktadır. Bu davetlerin yanı sıra üzüntülerin paylaşıldığı ölü gecesi denilen davetlerde Afyonkarahisar’da verilen önemli davetlerdendir. Verilen davetin amacına yönelik yemek türleri bu sofralarda yer almaktadır.

Afyonkarahisarlı Aşık Aslı Bacı (Münevver Tolun) “Meydan sofrası” şiirinde bu davet sofralarına değinir:

“Soframızın adı meydan,
Kuranlara selam olsun,
Bu sofrada dua edip,
Duranlara selam olsun” (Sarı, 1999: 145).

Şair Reşit Keskin “Afyon Evleri” şiirinde meydan sofrasını anlatır:

“Meydan sofraları yere serilir,
Fırından sıcacık bükme gelir,
Ağzı açıklar da soğumadan yenir,
Lezzettir, damaktır Afyon evleri” (Sarı, 1999: 131).

Afyonkarahisar’da meydan sofrası geleneği olduğu için eskiden el dokuması sofraya mendilleri ile sofranın kenarına dolandırılan beş veya altı metre uzunluğunda peçete niyetine kullanılan peşkir bulunurdu. Daha sonraları peşkirin yerine tek peçeteler, sofraya mendilleri hazırlanmış, kız çeyizinin başlıca unsurları arasında yer almıştır (Gürman, sözlü görüşme, 2018).

Afyonkarahisar davetlerinde kurulan sofralara halk arasında “Meydan sofrası” ve “Sıfra”, bu sofralarda kullanılan peşkirlere “Peşkir dolaması” ve “Sıfra Peşkiri” denilmektedir. Eskiden davet yemeğinde sofraya oturan davetliler dizlerinin üzerine uzun peşkiri yerleştirir, ellerini bu peşkirlere siler, yemekten sonra da ev sahibi tarafından ibrikle ellere su dökülerek temizlik sağlanırdı (Özsoy, sözlü görüşme, 2018).

Nursen Yasak, “Geleneksel Afyonkarahisar Sıra Yemekleri” konulu araştırmasında peşkir dolamalarına değinmiştir “Meydan sofrasının kendisine has bir özelliği de uzun dokuma peşkirlerin bulunmasıdır. Bizim şimdi peçete eskilerinde peşkir dediği bu uzun dokuma 12 kişilik olup sofraya kurulurken sofranın üzerine kıvrılarak konur ve herkes aynı peşkiri kullanır” (1993: 361). (Bkz. Fotoğraf 3).

Fotoğraf 3. Peşkir dolamalarının sofraya oturulmadan önce hazırlanması (Küçük Kurt, 2017).

3. AFYONKARAHİSAR PEŞKİR DOLAMALARININ KUMAŞ VE İŞLEME ÖZELLİKLERİ

Makine dokumacılığı gelişmeden önce kumaş dokumacılığı Afyonkarahisar’da yaygındı. Afyonkarahisar sözlü kültürüne yerleşen deyimler içinde kumaş dokumaları bulunmaktadır. Örneğin “Dokunmadık bez olmaz, evlenmedik kız olmaz” (Kocaaslan Uçkun, 2001: 119) sözünü verebiliriz. Bu deyim her türlü kumaşın dokunabileceğini, kızların evlenmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Afyonkarahisar peşkir dolamalarının dokunmasında pamuk ve keten ipliği kullanılmıştır. Türklerde pamuk yetiştiriciliği Orta Asya’ya kadar dayanmaktadır. Pamuk kozası için “Panbuk kozağı” deniliyordu ayrıca “Pamuk atmak ve pamuk ditmek” Anadolu’da çok eskiden beri söylenen deyişler arasındadır. (Ögel, 1991: 370) Afyonkarahisar’da pamuk ipliğine “Kız ipi” denilmektedir. Peşkir dolamalarının dokunmasında kullanılan bir diğer iplik ketendir. Türkler ilk önceleri keten ve keneviri, “Kentir” sözü ile karşılıyordu. Keten sözü ise Arap-Fars kültürünün tesiri ile kullanılmaya başlanmıştır. 14. yy. sonlarında yazılmış bir halk şiirinde “Az ola panbuk veli keten ona, taş a ırmak, hem pınar dirven sana” geçmektedir (Ögel, 1991: 380). Pamuk ve keten ipliği baharlık ve yazlık giysilerde, ev tekstillerinde yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Genellikle çözümlerde pamuk, atkı ipliklerinde pamuk ya da keten iplik kullanılmıştır.

Uzun peşkirler, evlerde, dokumacılığı geçim kaynağı haline getirmiş kişiler tarafından, el tezgahlarında istenilen en ve boyda dokunurdu (Seviye Özsoy, sözlü görüşme, 2018). Dokumacılık aslında bir ev zanaatı idi. Bu sebeple bütün aile, dokuma işlerinde hep birlikte çalışırdı (Ögel, 1991: 366).

Afyonkarahisar dolama peşkirlerinde bezayağı dokuma tekniği kullanılmıştır (Bkz. Fotoğraf 4). Bezayağı dokuma tekniği; çözgü ve atkı ipliklerinin her harekette birbirine bağlandığı en basit kumaş örgüsüdür (Yılmaz-Anmaç, 2000: 26). Bu peşkir dokumalarında genellikle çözgü ve atkı ipliği aynı kalınlıkta ve aynı sıklıkta kullanıldığı için yüzeyde atkı ve çözgü sıklığı birbirine yakın oranda gözükmektedir. Bazı dokumalarda atkının yüzeyde gözükebilmesi için atkı sıklığı artırılmıştır. Bu özelliği daha çok dokuyucu, atkıda kullanılan keten ipliğinin yüzeyde gözükmemesi, çubuklu desenin oluşması için kullanılmıştır.

Fotoğraf 4. Peşkir dolamalarında, bezayağı dokuma tekniği kullanılmıştır (Küçükkurt, 2017).

Yörenin peşkir dolamalarında 1 cm düşen çözgü ve atkı sayısı; çözgü sayısı: 22-atkı sayısı:18, çözgü sayısı: 20-atkı sayısı:16, çözgü sayısı: 17-atkı sayısı:17 arasında tespit edilmiştir. Boyutları ise; 40cmx600cm, 38cmx600cm, 37cmx620cm, 43cmx630cm'dir. Genellikle meydan sofralarında kullanılacağı için, 12 kişinin aynı anda dizlerini örtecek boyutlarda dokunmuştur.

Diğer peşkirlerde olduğu gibi peşkir dolamalarının iki kenarı değişik işleme teknikleri kullanılarak süslenmiştir. Bu işlemlerde; ipek, pamuk, floş iplikler, sırma ve tel şeritler kullanılmıştır. İşleme tekniği; düz hesap işi, pesent, balık sırtı, iğne ardı, tel sarma, tel kırma, kanaviçe uygulanmıştır. Peşkirlerin saçakları bükülerek bırakılmıştır.

4. AFYONKARAHİSAR PEŞKİR DOLAMALARININ RENK MOTİF VE KOMPOZİSYON ÖZELLİKLERİ

Afyonkarahisar peşkir dolamalarının dokunmasında kullanılan ipliklerde krem, açık kahverengi, motif işlemelerinde pembe, açık ve koyu yeşil, bordo, kırmızı, mavi iplikler kullanılmıştır. Genellikle renklerin pastel tonları tercih edilmiştir.

Motif olarak dalından kopmuş çiçek demeti kullanıldığı gibi tek yaprak, tek çiçek uygulanmış örneklerle rastlanmaktadır (Bkz. Fotoğraf 5, 6). Dal motiflerinin işlenmesinde madeni tel ya da sırma kullanılanları mevcuttur. Aralara haşhaş, gül, sümbül motifleri işlenmiştir.

Fotoğraf 5. Yaprak ve dal motifi (Küçükkurt, 2016).

Fotoğraf 6. Yaprak motifi (Küçükkurt, 2017).

Afyonkarahisar peşkir dolamalarının kompozisyon düzenlemesinde motifler genellikle eserin iki ucuna yerleştirilmektedir. Motifler tek tek işlendiği gibi bordür şeklinde kompozisyonlar da tercih edilmektedir (Bkz. Fotoğraf 7, 8). Zik zak dallar ya da dalgalı bir şekilde devam eden dalların çevresine çiçek ve yapraklar yerleştirilmekte, aralara tel kırma işlemleri ile kompozisyon tamamlanmaktadır. Fotoğraf 9, 10, 11, 12, 13’de Afyonkarahisar peşkir dolamalarına örnekler verilmiştir.

Fotoğraf 7. Çiçek ve yapraklar (Küçükkurt, 2016).

Fotoğraf 8. Çiçek, dal ve yapraklar (Küçükkurt, 2016).

Fotoğraf 9. Şükran Hasçelikoğlu'na ait peşkir dolaması (Küçükkurt, 2016).

Fotoğraf: 9

Kullanım Alanı: Peşkir dolama

Bulunduğu Yer: Şükran Hasçelikoğlu sandığı

Boyutları: 43cmx630cm.1cm'de çözgü sayısı: 22, atkı sayısı:18

Hammaddesi: Çözgü: Pamuk ipliği, atkı: Pamuk ve keten ipliği

Eserin durumu ve diğer özellikleri: Eser Şükran Hasçelikoğlu'nun kayınvalidesinden kalmıştır. El tezgahında açık kahve ve krem rengi çubuklar halinde dokunan dolamanın iki ucuna dal motifleri iğne ardı ve düz iğne teknikleri kullanılarak, pembe ve yeşil renkte işlenmiştir. Eserde sandık lekesi bulunmaktadır.

Fotoğraf 10. Remziye Gülenay Yalçinkaya'ya ait peşkir dolaması (Küçük Kurt, 2018).

Fotoğraf: 10

Kullanım Alanı: Peşkir dolama

Bulunduğu Yer: R. Gülenay Yalçinkaya sandığı

Boyutları: 37cmx310cm. 1cm'de çözgü sayısı: 20, atkı sayısı: 16

Hammaddesi: Çözgü: Pamuk ipliği, atkı: Keten ipliği

Eserin durumu ve diğer özellikleri: Eser Gülenay Yalçinkaya'nın kayınvalidesi Güldane Yalçinkaya'dan kalmıştır. Eserin hikayesi: "620cm uzunluğuna sahip peşkir dolaması miras paylaşımında ortadan kesilerek Güldane Hanım'a 310cm uzunluğunda gelmiştir" El tezgahında dokunan dolamanın dalıyla çiçek motifleri çin iğnesi, Türk işi ve tel kırma teknikleri kullanılarak, pembe, mavi ve yeşil renkte işlenmiştir. Eserde saçak bulunmamaktadır. Kenarları elle bastırılmıştır.

Fotoğraf 11. Halise Adadioğlu'na ait peşkir dolaması (Küçük Kurt, 2017).

Fotoğraf: 11

Kullanım Alanı: Peşkir dolama

Bulunduğu Yer: Halise Adadioğlu sandığı

Boyutları: 40cmx600cm. 1cm'de çözgü sayısı: 17, atkı sayısı: 17

Hammaddesi: Çözgü: Pamuk ipliği, atkı: Pamuk ipliği

Eserin durumu ve diğer özellikleri: Eser Halise Adadioğlu'na kayınvalidesi Fethiye Adadioğlu'ndan miras kalmıştır. El tezgahında dokunan dolamanın iki ucuna yaprak motifleri iğne ardı ve sarma tekniği ile işlenmiştir. Motiflerin arasına tel kırma uygulanmıştır. Saçaklar bükülerek bırakılmıştır.

Fotoğraf 12. Afyonkarahisar Türk Anneler Derneği tarafından Afyon Kocatepe Üniversitesi'ne bağışlanan peşkir dolaması (Küçük Kurt, 2016).

Fotoğraf: 12

Kullanım Alanı: Peşkir dolaması

Bulunduğu Yer: Afyon Kocatepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi

Boyutları: 39cmx600cm.1cm'de çözgü sayısı: 22, atkı sayısı:18

Hammaddesi: Çözgü: Pamuk ipliği, atkı: Pamuk ve keten ipliği

Eserin durumu ve diğer özellikleri: Eser, Afyonkarahisar Türk Anneler Derneği tarafından Afyon Kocatepe Üniversitesi'ne bağışlanmıştır. El tezgahında açık kahve ve krem rengi çubuk halinde dokunan dolamanın iki ucuna dal ve çiçek motifleri çin iğnesi tekniği kullanılarak, bordo renkte işlenmiştir. Eser iyi durumdadır. Saçaklar bükülerek kısa bırakılmıştır.

Fotoğraf 13. Afyonkarahisar Türk Anneler Derneği tarafından Afyon Kocatepe Üniversitesi'ne bağışlanan peşkir dolaması (Küçük Kurt, 2016).

Fotoğraf: 13

Kullanım Alanı: Peşkir dolaması

Bulunduğu Yer: Afyon Kocatepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi

Boyutları: 39cmx600cm.1cm'de çözgü sayısı: 22, atkı sayısı:18

Hammaddesi: Çözgü: Pamuk ipliği, atkı: Pamuk ve keten ipliği

Eserin durumu ve diğer özellikleri: Eser, Afyonkarahisar Türk Anneler Derneği tarafından Afyon Kocatepe Üniversitesi'ne bağışlanmıştır. El tezgahında açık kahve ve krem rengi şeritler halinde dokunan dolamanın iki ucuna dal ve çiçek motifleri kanaviçe tekniği kullanılarak, koyu yeşil renkte işlenmiştir. Eser iyi durumdadır. Saçaklar bükülerek bırakılmıştır.

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Afyonkarahisar'ın geleneksel sanatları içinde hem dokuma hem de işleme açısından önemli bir yere sahip peşkir dolamaları temizlik kültürümüzün parçasıdır. Araştırmada, peşkir dolamalarının boyutunun eni 37-40 cm, boyu 600-630 cm arasında olduğu belirlenmiştir. Peşkir dolamalarının büyük ziyafetlerde 12 kişinin oturduğu meydan sofrasında kullanıldığı, halk arasında bu ziyafet sofralarına meydan sofrası ya da "Meydan sıfrası" denildiği tespit edilmiştir. Afyonkarahisar peşkir dolamalarının dokunmasında pamuk ve keten ipliği kullanılmıştır. Eskiden peşkir dolamalarının, evlerde, dokumacılığı geçim kaynağı haline getirmiş kişiler tarafından, el tezgahlarında istenilen en ve boyda dokunduğu, günümüzde peşkir dolamalarının yerini makine dokuması sofraya bezlerinin aldığı görülmüştür. Afyonkarahisar'da davet sofraları ve yerde yemek yeme geleneği devam etmesine rağmen peşkir dolamaları kullanılmamaktadır. Peşkir dolamalarında, pamuk ve keten iplikleri ile bezayağı dokuma tekniğinin kullanıldığını, işlemlerde ipek, pamuk, floş ipliklerin, sırma ve tel şeritlerin tercih edildiğini görmekteyiz. Eserlerde; düz hesap işi, pesent, balık sırtı, iğne ardı, tel sarma, tel kırma teknikleri uygulanmıştır. Peşkirlerin iki ucuna yapılan işleme motiflerinde çiçek, dal, yaprak, haşhaş, yıldız, buket çiçekler kullanılmıştır. Kompozisyonda bu motifler tek tek ya da bordür oluşturacak biçimde işlenmiştir. Değişen yaşam şartları, el sanatlarının bazısının yok olmasına bazısının da kullanım amacının değişmesine neden olmuştur. Afyonkarahisar'da el dokumacılığı günümüzde sadece açılan kurslarla yaşatılmaya çalışılmakta evlerde dokumacılık yapılmamaktadır. Kültürel mirasımız arasında yer alan peşkir dolamalarının yazılı kaynak haline getirilerek gelecek kuşaklara aktarılması önemlidir.

KAYNAKÇA

1. Dernschwam, H. (1992). *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
2. Develioğlu, F. (1990). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Eski ve Yeni Harflerle*, Ankara: Aydın Kitapevi Yayınları.
3. Kocaaslan Uçkun, R. (2001). "Afyonkarahisar'da Bilmeceler, Atasözleri ve Deyimler", (Editör: Muzaffer Uyan), Afyonkarahisar Kütüğü, Cilt 2: içinde 115-122. Ankara: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayını.
4. Nurhan, A. (2000). *Otağ-ı Hümayun Osmanlı Çadırları*, İstanbul: Aygaz Yayınları.
5. Oberling, G. ve Simith, G. M. (2001). *Osmanlı Sarayında Yemek Kültürü*, (Çev.: Zeynep Rona), İstanbul: TC. Kültür Bakanlığı Yayınları.
6. Ögel, B. (1991). *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Cilt:5, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını.
7. Sarı, M. (1999). *Şiir Diliyle Afyonkarahisar I*, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları,
8. Yasak, N. (1993). Geleneksel Afyonkarahisar Davetlerinde Sıra Yemekleri, 3. *Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu*, 22-24 Ekim 1993, Afyonkarahisar Belediyesi, s.359-362, Afyonkarahisar.
9. Yılmaz, N. ve Anmaç, E. (2000). *Basit Yapılı Dokuma Örgüler*, İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.

Kaynak Kişiler

1. Adadioğlu, Halise, "Afyonkarahisar Peşkir Dolamaları" konulu sözlü görüşme, 2017
2. Gürman, Zeynep, "Afyonkarahisar Peşkir Dolamaları" konulu sözlü görüşme, 2018
3. Hasçelikoğlu Şükran, "Afyonkarahisar'da Çeyiz" konulu görüşme, 2014
4. Özsoy, Seviye, "Afyonkarahisar Peşkir Dolamaları" konulu sözlü görüşme, 2018.
5. Yalçinkaya, R. Gülenay, "Afyonkarahisar Peşkir Dolamaları" konulu sözlü görüşme, 2016

Elektronik Kaynak

1. TDK, Türk Dil Kurumu,
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c27eed9c06c68.49228326 (30.12.2018).

**GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE KÜLTÜREL UNSURLARIN SÖMÜRGE AMAÇLI
KULLANIMI**

**THE USE OF CULTURAL ELEMENTS FROM PAST TO THE PRESENT COLONIAL
PURPOSES**

Güray ALPAR¹

ÖZET

Antropoloji bir insan bilimidir. Kültür ise insanın birikimli uygarlığıdır. Antropoloji bilimi insanı ve onun yarattığı kültürü inceler. En fazla ilişki içerisinde olduğu bilim dalı ise insanları kültürel temellerine göre sınıflandıran Etnolojidir. Daha önce de kültürlerin incelemesi söz konusu iken 18. yüzyıldan sonra kültür bir bilim haline gelmeye başlamıştır. Bu incelemede değişik kültürlerin birbiri ile olan benzerlikleri ve farklılıkları da vardır. Ortaya çıkan kültürel örüntüler içerisinde o toplumun davranışlarının temeli ve harekete geçiren güdüler de bulunur. Antropolojinin alanı geniştir. Bu alanların belki de en önemlilerinden birisi kültür alanıdır. Antropolojinin kültür ile ilgilenilen alanına” Sosyal” veya “Kültürel Antropoloji” denilir. Bu bilim dalı öncelikle İngiltere ve Birleşik Devletlerde ortaya çıkmıştır. Oxford Üniversitesinde 1884, Cambridge Üniversitesinde ise 1900’lü yıllardan beri okutulmaktadır. Kültürel antropologlar; kültürün zaman içinde nasıl değiştiğini ve diğer kültürlerle etkileşime girerek nasıl farklılaştıklarını inceleyerek, toplumlar arasındaki anlayışı geliştirmeye katkıda bulunurlar. Ancak bunun her zaman böyle olduğu söylenemez. Her ne kadar etik değerlere aykırı olsa da çoğu zaman sömürgeci güçler tarafından etki altına alınmak istenen toplumun kültürüne nüfuz edildiği ve elde edilen bilgiler kullanılarak hedef toplumun zayıflatıldığı görülmektedir. Bu çalışmada tarihi gelişim içinde ve günümüzde, toplumların kültürünün sömürgeci maksatlarla nasıl kullanıldığı incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Antropoloji, Sömürgecilik, Kültür, Etik, Toplum, Tarih.

ABSTRACT

Anthropology is a human science. Culture is the cumulative civilization of man. The science of anthropology examines the human and its culture. It is the ethnology that classifies people according to their cultural basis. After the 18th century culture became a science. In this study, there are similarities and differences between different cultures. The resulting cultural patterns include the basis of the behavior of the society and the motives that drive it. The area of anthropology is broad. Perhaps one of the most important of these areas is the area of culture. The area of anthropology's interest in culture is called Social or Cultural Anthropology. This discipline has emerged primarily in the UK and the United States. Anthropology has been teaching at Oxford University since 1884, and at Cambridge University since 1900s. Cultural anthropologists; contribute to improving understanding among societies by examining how culture changes over time and how they differ by interacting with other cultures. But this is not always the case. In fact, although it is contrary to ethical values, it is seen that the culture of the society, which is often wanted to be influenced by the colonial powers, is penetrated and the target society is weakened by the information obtained. In this study, how to use the culture of societies for colonial purposes throughout the history and today will be examined.

Key Words: Anthropology, Colonialism, Culture, Ethics, Society, History.

1. Giriş

Sömürgecilik bir ülkenin başka bir ülkeyi kendi çıkarları doğrultusunda kendi kontrolüne alması ve bundan maddi veya manevi fayda sağlamasıdır. Her ne kadar sömürgecilik kavramı 19. yüzyıldan itibaren kullanılan bir terim olsa da tanımı içinde var olan anlamıyla tarih boyunca süregelmiştir. Bu anlamda; başka bir toplumu kontrol altına almak nasıl bir övünç sebebi ise kontrol edilmekte ele geçirilen toplumun insanları için bir aşağılanma sebebi olmuştur (Akdeniz, 1988:3).

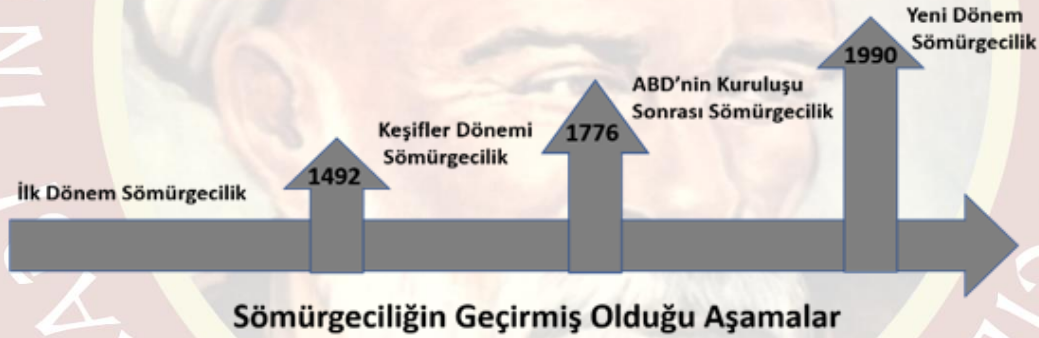
Burada Emperyalizm ve Sömürgecilik terimlerini incelemekte yarar vardır. Her ne kadar emperyalizm, “genişleme ve imparatorluk kurma” anlamı ile sömürgecilikten farklıymış gibi görünse de sonuçta birbirinden kültürel olarak farklı olan toplumların aynı bütünlük içerisinde bir araya getirilmesi olayı

¹Dr. Antropolog, galpar1965@gmail.com

söz konusudur. Bu bakımdan sömürgecilik ve emperyalizm arasında oldukça kuvvetli bir bağ olduğu söylenebilir (Tanilli, 2006:217-129). Tarihte kurulan 10 büyük devlet incelendiğinde de bunların birkaç tanesi hariç çoğunluğunun sömürgecilik esasına göre oluşturulduğu görülecektir (Alpar, 2014:324).

	Devlet	Milyon Km2
1	İngiliz Sömürge İmparatorluğu	36
2	Moğol İmparatorluğu	33.2
3	Rus Çarlığı (1895)	22.8
4	İspanyol Sömürge İmparatorluğu	19
5	Emevi Devleti	13.2
6	Göktürkler	13
7	Çin İmparatorluğu	12
8	Fransız Sömürge İmparatorluğu	12
9	Portekiz Sömürge İmparatorluğu	10.4
10	ABD (1898-1902)	10

Bilinen tarih boyunca sömürgecilik faaliyetlerini 4 dönem halinde incelemek mümkündür.

Bunlardan birincisi Antik Çağda başlayan ve Finike, Yunan ve Roma ve Çin gibi devletler tarafından sürdürülen ilk dönem sömürgecilik faaliyetidir. İkincisi; 15. yüzyıldan itibaren başlayan keşifler ve bunun sömürgecilik faaliyetlerine dönüştüğü dönemdir. Keşiflerin başlattığı sömürgecilik dönemi de denilebilir. Amerika kıtasının keşfedildiği 1492 tarihi bu dönemin başlangıcı olarak verilebilir. Batı merkezli bu faaliyetler önce dini amaçlı olarak başlamış daha sonra ekonomik ve kültürel alana kaymıştır. Portekiz, İspanyol, Hollanda ve İngilizlerin bu döneme damgasını vuran sömürgeci devletler olmuştur.

Üçüncü dönemi Amerika Birleşik Devletleri'nin kurulduğu 1776 yılından başlatabiliriz. 1789 Fransız devrimi ve bunun doğurduğu sonuçlar bu dönem sömürgeciliği ile alakalıdır. Bu dönemde ABD'nin de içinde bulunduğu ülkeler arasında sömürge savaşları yaşanmıştır. Son dönemi ise 1990 yılında Sovyetler Birliğinin çöküşünden sonra oluşturulmaya çalışılan ve yepyeni sömürgecilik metot ve araçlarının geliştirildiği "Yeni Dönem Sömürgecilik" dönemi olarak adlandırabiliriz.

2. İlk Sömürgecilik

Bilinen ilk sömürgeci devletin Finikeliler olduğu söylenir (Heaton, 2005: 33-40). Finikeliler MÖ 1200'lerde Lübnan dağları ile Akdeniz arasındaki dar bölgede ortaya çıkmışlardır (Özçelik, 2004:105).

Finikeliler denize yakın, verimli tarımsal alanı olan küçük kentlerde yaşamlarını ticaret yaparak sürdürmüşlerdir (Yıldırım, 2004:94-96).

Finikeliler, Akdeniz çevresinde kurdukları etkinliklerini Afrika Kıtasının doğu kıyılarına kadar genişletmiş denizci bir topluluktur. MÖ 596-593 yılları arasında Afrika'nın etrafını dolaştıklarına dair kanıtlar da vardır (Alpar, 2014:62). Finikeliler gittikleri yerlere "diğerleri gitmesin ve öğrenmesinler" diye denizcilikle ilgili bilgilerini saklamışlar, hatta korku salmak için deniz canavarları ile ilgili korkunç hikayeler uydurmuşlardır. Her ne kadar Finikeliler oluşturdukları bu şehirler arasında bir birlik kurmuşlarsa da bunun tek bir devlet düzeyine ulaştığı konusu tartışmalıdır.

Dikkatle incelendiğinde Antik Çağ'da yaşayan Finikelilerin oluşturdukları sistemin, daha sonra yaşanacak Yunan kontrolünün baskıcı ve kültürel asimilasyona tabi kılıcı sömürgecilik düşüncesinden oldukça farklı olduğu görülür. Finikeliler Doğu Kültürünün Batıya yayılmasında aracılık etmişlerdir ancak Batıyı sömürdükleri de söylenemez. Üstelik Finikeliler; kumaş boyama, oymacılık, işlemecilik, cam yapımı, dekoratif eşya ve boyacılık gibi sanatları gittikleri yerlerde öğreterek yerel halkların sosyal ve ekonomik gelişmelerine katkıda bulunmuşlardır. Finikeliler Yunanlılara alfabeyi ve okumayı öğretmişlerdir. Yunanlılar da zaten Finikelilerden öğrendikleri alfabaya "Finike Alfabeti" adını vermişlerdir. Her ne kadar Yunan ve Romalı tarihçiler kabul etmeseler de Finikeliler Roma ve Yunan medeniyetlerini oldukça etkilemişlerdir (Ponting, 2011:177-194). Örneğin: Finikeliler ortasında bir göbek bulunan hamamtası kullanıyorlardı. Hamamtası aynı haliyle değişmeden Yunanlılar ve Romalılar tarafından kullanılarak bugünlere kadar gelmiştir.

Finikelilerden sonra ortaya çıkan Yunanlılar, Finikelilerden farklı olarak, gittikleri yerlerde kendi kültürlerinden olanlarla olmayanlar arasında ayırım yapmışlar, onları "Barbar" olarak nitelendirmişler ve kendilerinden olmayan yöre halklarını zaman içerisinde yok etmişlerdir (Özçelik, 2004:152-153). Bu bakımdan Doğu kültürlerine daha ılımlı davranan İskender, Yunanlılar tarafından eleştirilmiştir. Barbarlık Batı toplumları için başlangıçta kendilerinden olmayana simgelerken, zamanla medeni olmayan ve ilkel manasında kullanılmaya başlanmıştır.

Tam anlamıyla sömürgecilik olmasa da MÖ 1500'lerde başlayıp MÖ 539 yılında ortadan kalkana kadar acımasızlıklarıyla ün salmış Asurlulardan da söz etmekte yarar vardır. Asurlular oluşturdukları geniş ticaret ağları ile Mezopotamya kültürünü farklı bölgelere yaymışlar, farklı kültürlerden edimlerini ise buldukları topraklara taşımışlardır. Asurlular fetih ve talanla yaşamışlar, korku salmak amacıyla 4 milyondan fazla insanı yerlerinden ederek başka yerlere göç ettirmişlerdir (Uslubaş ve Dağ, 2007:17). Asurlular döneminde ticaret biraz daha küreselleşmiş görünüyordu. Asurlular MÖ 1000'li yıllarda bozkırlardan at ve yay ithal ederken, Sibiry'a'da, Çin'den gelen ipeklerle, İran'dan gelen halılar bulunuyordu. Yine de bu dönemde ticaretle savaş arasındaki hassas çizginin devam ettiği de görülüyordu.

Tarih boyunca sömürgeci devletler bir yöreyi ele geçirmek için doğrudan askeri güçlerini kullanabildikleri gibi bunu farklı yöntemler kullanarak gerçekleştirdikleri de olmuştur. Bu yöntemlerden birisi de hasım olarak belirledikleri tarafı ve onun kültürünü tanıdıktan sonra onları ayırıştırma, birbirine düşürme ve bölerek ayrı ayrı kontrol altına almak olmuştur. Tarihte kültürel kontrol yöntemlerini en iyi uygulayan devletlerden birisi de Çin'dir. Bunun en bariz örnekleri Çinlilerin önce Hun Türklerine, sonra da Göktürk Devletine karşı uygulamalarında görülebilir.

Çin gerçekten çok geniş sınırlara sahip bir devlettir. Atlarla bir bilginin bir uçtan öbür uca iletilmesi bir aydan fazla zaman alıyordu. Kendilerini artan göçebe tehdidine karşı korumak için askeri yöntemlerin dışında; ticaret, rüşvet, diplomasi, asimilasyon gibi yöntemleri kullanıyorlardı. Çinli tarihçilerin daha MÖ 2000'li yıllardan beri Türk adından söz ettiği görülür. Çinliler kuzeyden gelen halklara Hsiung-mu (Hunlular) diyorlardı. Anlamı "güçlü" demektir.

Bir kültürü incelemek o kültürün içerisine nüfuz ederek kültürel özelliklerinin açığa çıkarılması demektir (Alpar, 2018:1). Çinliler bir bilim olarak bunu daha milattan önceki tarihlerde uyguluyorlardı. Örneğin M.Ö. 2. Yüzyılda Han Hanedanı hüküm sürerken, Çinliler Hun Türkleri ile aralarındaki ilişkileri incelemek üzere Çinli Tarihçi Sov MaCh'ien'i görevlendirmişlerdir. MaCh'ien Türklerin

toprak esaslı bir devlet olarak değil, akrabalık bağlarının biçimlendirdiği bir topluluk olduğunu ortaya çıkardı ve Türklerin kendilerine has özelliklerini tespit etti (Bates, 2013:4). Tespit edilen özellikler analiz edilerek bir rapor halinde İmparatora MÖ 125 yılında sunuldu. Çinliler bu suretle Hun Türklerinin kuvvetli ve zayıf taraflarını öğrendiler. Bu bilgileri kullanarak yaptıkları çalışmalar sonucunda ise MÖ 59 yılında Türkleri kendi aralarında ikiye bölmeyi başardılar.

Kuzeydeki göçebelerle yapılan savaşlar başarısız olunca, savaş stratejileri de mecburen değişikliğe uğradı. Çin'in askeri stratejisinin asıl amacı; savaşmadan kazanmaktı. Sun Tzu, "Savaşmadan düşmanı dize getirmek en büyük beceridir." diyordu. (Parker, 2014:1). Bundan sonra Çin, başa çıkamadığı her durumda özellikle binlerce Türk'e maaş bağlayarak onları yanında tutacaktır. Yeni yöntemlerinin ismi "Paylaşarak Asimilasyon" yöntemi idi. Çinlilerin en önemli özelliklerinden birisi de sabırdı ve çözemedikleri problemleri sabırla ve uzun zamana yayarak hallediyorlardı. Türklere Çin ordusunda ve yönetim kademesinde görevler verdiler. MS 1. Yüzyılda Çin'de görev yapan 250.000'den fazla Hunlu bulunuyordu. 5000 kadar Hunlu aristokrasi ise ağır maliyetlerine rağmen saraylarında ağırıyorlardı. Zaman içinde "paylaşarak asimilasyon" yönteminin olumlu sonuçlar verdiği görüldü. Çinliler aynı yöntemi Cengiz Han sonrası Moğollara karşı da uygulayarak başarıya ulaştılar. Savaş kültürü ile bilgelik bir araya gelince, savaş sanata ve zafere dönüşüyordu ve bunu en iyi bilenlerden birisi de Çinlilerdi.

Özellikle MS 5. yüzyıldan 10. yüzyıla kadar Çin'de devleti yöneten büyük ailelerin birçoğu da kuşkusuz Türklerdi. "Li" adını alan T'ang hükümdarları bile aslında Türk asıllıydı. Bu Çinlilerin bilerek uyguladıkları ve memnun oldukları bir sistemdi. "Savaşmaya ne gerek var gel sen yönet." diyorlar ve zaman içinde asimile ediyorlardı. Sabır, Çinlilerin geleneksel olarak sahip oldukları özelliklerden birisi olmaya devam etti.

Göktürkler, Moğolistan'dan İran'a kadar olan 6 milyon kilometrekarelik bir bölgeyi kontrol altına almışlardı. Göktürk Hakanı "Türk doyunca acıkacağını, acıkınca da doyacağını bilmez. Çinlilerin entrikalarına kandıkları için devletlerini yitirdiler." diyordu.

Gerçekte hiçbir şey tesadüfi değildi. Göktürklerin yıkılması da yapılan bir "kültür incelemesi"ne dayanıyordu. Türklerin artan gücü karşısında çaresiz kalan Çin İmparatoru Sui Yangdi (605-616), üst düzeyde bir yöneticisi olan Pei Ju'yu Türkler hakkında araştırma yapmak üzere görevlendirdi. Pei Ju bir süre Türkleri ve kültürünü inceledi, notlar aldı. Pei Ju araştırmasından sonra verdiği raporda şöyle diyordu: "Türkler aslında yalın ve karmaşık olmayan bir halktır, onların arasına kolaylıkla nifak sokulabilir." (Zieme, 2006:136). Raporda belirtilen tespitler doğrultusunda zayıf tarafları istismar etmek, Çin devlet geleneğinde kolaydı ve öyle de oldu. Göktürkler de tıpkı Hun Türkleri gibi bölündüler.

Göktürk Devleti yıkıldıktan sonra İltiş Kutlug Kağan döneminde yeniden 2. Göktürk Devleti kurulmuştur. 683-734 yılları arasında yaşamış oğlu Bilge Kağan yaptırdığı anıtında bu olayı şöyle anlatır:

Başımıza ülküsüz, kötü kağanları getirdiler. Buyrukları bilgisiz, korkakça ve kötüydü. Vezirleri de kendileri gibiydi. Ülkenin huzur ve töresini bozdular, beyleri üzdüler. Beyler, yöneticiler ve halkıyla beraber bütün millet bozuldu. Hepsi geçimsiz, uyumsuz, hak ve hukuk tanımaz oldular. Kurnaz, fitneci, ikiyüzlü Çinliler bunu fırsat bildiler. Kardeşi kardeşe düşürdüler, beylerle milletin arasını açıp fesat soktular, kurdukları gizli hile ve düzenlerle Türk devletini yıktılar.

Çinlilerin benzer bir kültür araştırmasını Hindistan'da gerçekleştirdikleri bilinmektedir. MS 7. Yüzyılda Hindistan'a giden Çinli Hiven Tuiang, Hint toplumu ve kültürünü günümüzdekine yakın bir biçimde incelemiş ve sınıflandırmıştır (Bates, 2013:12,13).

Kültür araştırmaları diğer devletler tarafından da yapılıyordu. Araplar'da binlerce yıl boyunca diğer toplumlara sistemli bir ilgi göstermişler ve onların durumlarını incelemişlerdir. Örneğin; Arap gezgin İbn Fazlan MS 922 yılında halifesi tarafından Rusya'ya gönderilmiş ve Viking hiyerarşisini, adetlerini, gündelik yaşamlarını, geleneklerini incelemiştir. Diğer bir Arap etnograf ise 1332 yılında Tunus'ta doğan İbn Haldun'dur. Sosyolojinin kurucusu olarak da bilinir. Modern sosyal bilimlerin ortaya çıkışında önemli katkıları vardır. Aynı zamanda devlet adamı, filozof ve diplomattır. İbn Haldun

İspanya'da valilik yaparken ve elçi olarak değişik ülkeleri dolaşırken gördüklerini ve duyduklarını dikkatle kaydetmiştir. Haldun, dışsal verilerin gerisinde anlaşılabilen neden ve nasıllarıyla görüneni anlamlı kılacak içsel bir yapının da bulunduğunu söylemiş ve sosyal olayları sebep-sonuç ilişkisi içerisinde incelemiştir. İbn Hadun'a göre herhangi bir olayı doğru anlamak için o olaya ilişkin aşağıdaki soruların cevaplarının bulunması gerekmektedir.

- Böyle bir olay olmuş mudur?
- Olay nakledilirken aslına uygun mu nakledilmiştir?
- Olayın içinde geliştiği şartlar nelerdir?
- Olay eşyanın tabiatına uygun mudur?

Ortaçağ Dünyasında Selçuklular en az tanınan İslam devletlerinden birisidir. Oysa Ortaçağ İslam dünyasının en büyük imparatorluklarından birisini kuran Selçuklular, Ortadoğu'daki demografi, din ve yönetim bağlamında nüfus yapısını kalıcı bir değişime uğratmıştır. Selçukluların ilk kuruldukları dönemdeki askeri ve psikolojik güçlerini nasıl kullandıkları üzerinde yeterince çalışılmadığı da bilinmektedir (Peacock:3-5). Bu nedenle birçok tarihçi de Selçukluların bu başarıyı nasıl elde ettiklerini hayretle karşılar. Şüphesiz Selçukluların başarısının ardında Bizans'ın başarısız yönetimi kadar, Selçukluların Anadolu coğrafyasındaki insanları ve onların kültürünü iyi tanımalarının ve buna saygı göstermelerinin büyük payı vardır.

Bizans İmparatorluğunun Anadolu politikası çok sertti. Bu politika kendi kilisesine bağlama ve Rumlaştırma amacı taşıyordu. Bu durum Anadolu'da bir kırılma yaratmıştı ve halk mutsuzdu. Selçuklular Anadolu'ya girdiklerinde topraklar adeta boşalmış bir vaziyetteydi. O dönemde Anadolu'da mevcut 40.000 köyün yaklaşık 36.000'i harap durumda, Bizans İmparatorluğu ise siyasi olarak tam bir bunalımdaydı (Ercan, 1987: 694). Selçuklular Anadolu'ya girdiğinde Bizans zaten halk desteğini yitirmişti. Ermeniler, Süryaniler hatta Rumlar Bizans'tan ve onun yönetiminden nefret ediyorlardı. Bizans İmparatorluğunda vatanını sevmek Ortodoks dini geleneklere bağlı kalmakla eş anlamlıydı. Bu yüzden dini inançlarını yaşamasına izin verdiği sürece, Bizans'ın ya da Türklerin siyasi egemenliği altına girmesi bir anlam ifade etmiyordu (Tokalak, 2010).

Türkler ise bunun farkındaydı. Halkı ve kültürünü iyi öğrendiler. Bu nedenle halka ve onun inançlarına saygı gösterdiler. Adaletili ve huzurlu bir ortam sağladılar. Bu nedenle Türkler sadece coğrafyayı değil, halkın gönlünü de kazanmayı başardılar (Koca, 2003: 29-42). Halk Selçuklulara diremediği gibi üstelik Bizans'a karşı kendilerine yardımcı da oldular. Halk tarafından Selçuklular ne İranlılar gibi kendilerine bir rakip, ne de Araplar gibi başka bir dinin temsilcisi gibi görüldüler (Roux, 1995:154).

Ortaçağ'da incelenmesi gereken bir diğer ulus Moğollar'dır. Yükselişleri sonradan Cengiz ismini alacak olan Timuçin ile başladı. Cengiz'in okuma yazması yoktu. Zaten sömürgeci devletler incelendiğinde bunların kendi kültürlerini aktarmada yazılı kültürlerinden istifade ettiği görülür. Bu yüzden Moğollar dünyanın gelmiş geçmiş en büyük kara imparatorluğunu kurmalarına rağmen kalıcı olamamışlardır. Zaten böyle bir niyetleri de yok gibidir. Bir keresinde Cengiz Han askerlerine şöyle demişti: "Dünyadaki en büyük zevk düşmanı ezmek, kovalamak, onlarda olanları almak, ölenler için ağıtlarını duymak ve en güzel kadınlara sahip olmaktır."

Düşmanlarını yenmek için korku salmaları çoğu zaman yeterliydi. Dehşet salmak için ise her şey serbestti. İran'a yapılan saldırıda Merv şehri ele geçirilince 700.000 kişi bir defada öldürülmüştü. Başka bir şehir ayaklanınca aynı şey onlara da uygulandı. Bu katliamı gören bir Rus: "Geride ölenler için ağlayacak kimse kalmamıştı." diyordu. Pekin şehrindeki yangın bir aydan fazla sürmüştü (Morris:449). Bir ordunun yenilmezliğine olan inanç çoğu zaman direnmeleri ortadan kaldırıyor ve düşmanların kolayca teslim olmalarını sağlıyordu. Moğolların stratejisi ise bu stratejiye dayanıyordu ve çoğu zaman savaştan bölgeler ele geçiriliyordu.

Ancak Moğollar çoğu durumda adaletili davrandılar, emniyeti sağladılar ve ele geçirdikleri yerlerde güven algısı oluşturdular. Öyle ki Moğollar döneminde bir kişinin Anadolu'dan çıkıp Orta Asya'ya kadar başında altın bir tepsi ile çekinmeden gidebildiği söyleniyordu.

Moğolların sömürgeci bir devlet olduğundan pek söz edilemez. Moğolların ordusunda Türklerden başka zamanla Gürcü ve Ermeniler de yer aldı. Animizm-Şamanizm karışımı bir inanca sahiptiler. Diğer dinlere ve milletlere saygılıydılar. Örneğin Bağdat kuşatmasını tecrübesinden dolayı bir Çinli general yönetmişti (Ponting:409). Moğollar ele geçirdikleri yerlerde kültürlere ve inançlara pek karışmadılar. Bu yüzden fazla bir dirençle karşılaşmadan ilerleme imkânı buldular. Moğolların yarattığı güven ve hoşgörülerini nedeniyle Avrupalı gezginler o dönemde Moğolların hâkim olduğu bölgeleri gezme ve bilgi sahibi olma fırsatını buldular. Avrupalılar ilk başlarda yapılan söylentilerden etkilenerek Moğollardan korkmuşlardı (Lucas, 1953:263). Çünkü onlar için Moğollar Doğu'yu temsil ediyordu. Ancak daha sonra Doğu içerisinde de farklılıkların olabileceğinin farkına vardılar ve Moğolların Müslüman olmamasından yararlanmaya çalıştılar.

3. Keşiflerin Başlattığı Sömürgecilik

Antropoloji; değişik toplumları inceler ve süregiden kültür biçimlerini, toplum üyelerinin gündelik yaşamda kullandıkları ortak inanç, davranış ve teknolojileri araştırırken farklı sorular sorarlar (Bates, 2013:3). Bunun sonucunda hazırlanan veriler birçok amaçla kullanılabilir.

Avrupalılar dünyanın geri kalan kısımlarını daha fazla keşfettikçe Avrupalı olmayan toplumların gelenek, görenek ve uygulamalarını sistemli bir biçimde incelemeye ve kaydetmeye başladılar. Avrupalılar dışarı açıldıkça ticaret ve ekonominin değerini de anladılar. Anladıkları diğer bir husus ise sistemli verilerin ne kadar önemli olduğuydu. Daha 16. yüzyılda Avrupalı gezginler yabancı diyarlardan getirdikleri bilgileri kaydettikleri görülüyordu. Bu dönemde dahi bir bölgeye gittiklerinde kaydetmeleri gereken üç yüzden fazla fiziksel ve kültürel özellik vardı ve bunun için bir el kitabı bile basılmıştı (Bates, 2013:3-5).

Aslında “Yeni Dünya” deyişi ilk defa 1505 yılında kullanılmaya başlanmıştı. Raux, 2012:92). Bu yıllarda Batılı toplumlar hala 1500 yıl önceki Roma'nın bile gerisinde bir yaşam sürüyorlardı. Osmanlıların Akdenizde Venedik'le çatışarak birbirini tükettiği ve üstünlüğü sağlamaya çalıştığı dönemde Akdeniz çoktan dünyanın merkezi olmaktan uzaklaşmıştı. 15. yüzyıldaki en önemli gelişme Avrupa'nın keşif ruhu ile Atlantik'e açılması olmuştur. Yaklaşık 300 yıl sürecek bu keşif faaliyetleri sömürgeci niteliği nedeniyle Avrupa'yı ummadığı bir güç ve zenginlik içine itecektir. Öyle ki 1620'li yıllara geldiğinde Batı Hint Adalarında yaşayan bir İngiliz anavatanında yaşayan bir İngiliz'e göre kat be kat zengin olacaktır (Robert: 1998:392). 17. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere, Fransa ve Hollanda katılımıyla Avrupa'nın diğer bölgelerine de geçen sömürgecilik özellikle İngiltere ve Fransa tarafından daha geniş alanlara aktarılacaktır.

Daha önce bahsedildiği şekilde Batı'nın keşfi ve sömürgeciliği öncekilerden çok çok farklıydı. Keşifler Portekizliler tarafından başlatılmış ancak bunun nimetlerinden ancak yarım yüzyıl kadar yararlanabilmişlerdir. Keşifler başladığında Portekizliler güneylerindeki Faslılara göre daha fakirdiler. Önce Kuzey Afrika sahillerinde Septe ve Kanarya adalarını 1496 yılında ele geçirdiler. Buradaki yedi adada Berberilere oldukça yakın Guançeler yaşıyordu. Avrupalılar tarafından toptan yok edilen ilk halktı. Yok edilmeden önce mevcutları 80.000 kişiydi. Bu keşifler daha öncekilerden farklı olduğunu hissettiriyor ve hissettirecektir de. Sonradan devreye İspanyollar, ardından Hollanda, Fransız ve İngilizler girecektir. Keşiflerin başladığı dönemde Dünya Gücü olan Osmanlı ise böylece cepheden değil, okyanusların keşfi ile ters cepheden kuşatılmış oluyordu (İnegöllüoğlu: 2013:9).

Keşiflerin başlamasının ardından artık keşfedilen bölgelerdeki halkın kaderi sömürgeci ülkeler tarafından yazılmaya başlanacaktır. Beyaz Adam saf yerlileri ve onun geleneklerini daha başlangıçta çözmüştür. Yerliler iyi niyetli ve misafirperverdiler. Ancak beyaz Adam'ın öyle olduğu söylenemezdi. Kristof Colomb Latin Amerika'yı keşfettiğinde günlüğüne şöyle yazmıştı: Bunlar buyruk altına girmeye ve ekip dikmeye uygun kişiler. Onları kendi yaşam tarzlarımıza alıştırmak ve böylece Portekiz'den iki kat büyük olan bir nüfusu az bir adamla kontrol edebiliriz.

1519 yılında Amerika'da İspanyolları karşısında gören Aztek'lerde, “Kısa sakallı beyaz yüzlü bir Tanrının bir gün kendilerini kurtarmak için geleceği” inancı vardı. Bu nedenle Beyaz Adama iyi davrandılar. Beyaz adam ise kızgındı ve ellerinde ne varsa aldığı gibi canlarını da istedi. Amerika kıtasında yerliler için lider önemliydi. Bu nedenle İspanyol stratejisi yerli liderlerin ele geçirilmesi

esasına dayandırıldı (Acemoğlu ve Robinson, 2014:19). Böylelikle liderin serveti üzerinde hak iddia edilip yerli halk vergi ve değerli eşyalarını vermeye zorlandı.

Yerliler altını biliyorlardı ancak değerinden haberleri yoktu. Beyazların, neden birazcık altın için insan öldürdüklerini de anlayamamışlardı. Kristof Colomb'un adamları ellerindeki boncukları kolayca altınlarla değiştirmişlerdi. Beyazlar yerlileri insan olarak görmüyorlardı. At olmadığında onları yük hayvanı yerine kullanıyorlar, en ufak hatalarında köpeklerin önüne atıyorlardı.

Yerlilerin başlangıçta topraklara sahip olma konusunda da bir algıları yoktu. Günümüzde New York şehir merkezinde yer alan ünlü Manhattan Adası'nın yerlileri, bir sterlin değerindeki incik boncuk karşılığı, adayı Hollandalılara satmışlardı. Batı stratejisinin genel amacı çoğu zaman gerek savaş yoluyla gerekse diğer metotlarla düşmanı yenmek ve yok etmek olmuştu. Oysa Batıların saldırılarına maruz kalan Yerliler bu tarz bir yaklaşıma tam olarak hazır değillerdi. Zaten çiçek hastalığı yerlileri tüketmişti. Bunun için beyazlar, hastalıklı olanların battaniyelerini sevabına diğer yerlilere dağıtmıştı. Yerlilerin salgın hastalıklara karşı bağışıklıkları yoktu. 16. yüzyılda Yeni Dünya'da yaşayanların %70'i salgın hastalıklardan ölüncü bir Fransız; "Tanrı, yerlilerin yerlerini açıkça yeni halklara bırakmasını arzu ettiğini gösteriyor." diyordu (Morris, 370).

Sömürgeciler tarafından sömürülenlerin altın ve gümüşleri yağmalandı. Avrupalılar şeker, kahve, kereste ve tütün sayesinde zenginliğe kavuşurken, yerliler sefalet içindeydi. O dönemde bağımsızlık ve özgürlük için konuşma yapan bir komutan yerlilere ne istediklerini sorduğunda Yerliler hep bir ağızdan "Konyak Senyör" diye bağıyorlardı. Amerika kıtasından Avrupa'ya 17.000 ton gümüş ve 200 ton altın gönderilmiştir. Batı Afrika'dan Lizbon'a her yıl 700 kilo altın ve 10.000 köle getirilmesi ise Avrupa ülkelerinin emperyalist duygularını körüklemiştir (Uslubaş ve Dağ:155). Avrupalılar diğer bölgeleri sömürürken oradaki halkı dikkate almıyordu. Avrupalılar göre siyahlar zaten Nuh'un lanetli oğlu Ham'ı temsil ediyordu (Acemoğlu ve James, 2014:245). 1601 yılında İngiliz Kraliçesi tüm siyahların İngiltere'den kovulmasını istedi. 1677 yılında İngiltere Başsavcısı; Zenciler eşya ve mal sayılmalıdır." derken, 1753 yılında David Hume: "Dünya'da beyazlar dışında hiçbir deri rengi uygar ulus olmadı." diyordu.

4. Amerika'nın Kuruluşu ve Fransız İhtilali ile Başlayan Sömürgecilik

Dünya sömürgecilik tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'nin kuruluşu ve hemen ardından bununla bağlantılı Fransız İhtilali önemli bir dönüm noktasıdır. Bu artık Sömürgeciliğin farklı bir düzende ve daha bilinçli devam edeceği anlamına geliyordu. Ulusların Zenginliği isimli eserinde Adam Smith, pazarı kısıtlayan tüm tekellerin kaldırılmasını istiyordu (Smith, 2002: 7). Ayrıca özellikle zenginler için mülkiyetin korunma altına alınması da gerekiyordu (Ateş, 1976:71-75). Bu da artık zenginliğin ve paranın önünün açılacağı ve dünyayı yöneteceği manasına geliyordu.

Smith ile birlikte İskoç bilim adamı David Hume, "Artık görünmez bir el yordamıyla toplum ve ekonomi devlet gücüne dayanmadan yönetilecektir" diyordu. Artık imparatorluklardan ziyade yönetilmesi kolay küçük devletler olmalıydı. Bu fikirleri gerçekleştirmek için ise yeni bir ülke lazımdı.

Bu nedenle 1776 yılında Amerika Birleşik Devletleri oluşturuldu. Aynı dönemde özellikle Benjamin Franklin Fransa'ya elçi olarak gönderilmişti. Bundan maksat hem Amerikan bağımsızlık hareketinde İngiltere'ye karşı Fransız desteğini almak, hem de Fransa'daki hareketleri örgütlemektir. Franklin'in Fransa'da Mason Locası'na üye oluşu ve burada Fransız düşün adamı Voltaire ile birlikte verdiği görüntüler kiliseye karşı hareketin simgesi olmuştur. Din ve kilise, zenginlikten ziyade yardımlaşmayı ve paylaşmayı savunuyordu. Oysa yeni sistemin başarılı olabilmesi için önce birey dayanışmadan yoksun bırakılmalıydı ki, daha kolay sistem tarafından kontrol edilebilsin. Kralın farkına varamadığı bu planlı birliktelik Fransız İhtilali ile kendi sonunu hazırlayacak ve ardından imparatorlukların yıkılması gelecektir. Çünkü küçük devletleri sömürmek daha kolaydı ve yeni sistemin özgürlük ve milliyetçilik adı altında imparatorlukları birer birer küçültmesi gerekiyordu.

ABD'yi kuranlar özellikle Avrupa'dan göç edenlerdi. Göçmeler sömürgecilik açısından hem üretici hem de tüketici konumundaydılar. Ancak göçmenler Avrupa'daki siyasal baskıdan ve ekonomik sıkıntılar nedeniyle bu ülkeye aileleri ile birlikte geliyorlardı ve içlerinde Avrupa'ya karşı bir tepki vardı.

Göçmenleri Amerika kıtasına gelmeye teşvik eden konular çeken: Ucuz toprak ve yiyecek ile işgücü ihtiyacı ve dini özgürlüklerdi. Gerçekten de onlar altın bulup zenginleşerek ülkelerine tekrar dönmek amacıyla bu kıtaya gelmemişlerdi. Kızılderililere duydukları öfke kadar, İngiliz ve Fransız sömürgeciliğine de bir öfkeleri vardı. Bunun yanında önemli bir husus da onların farklı ülkelerinden buraya gelmelerinden kaynaklanan tek bir ülke hakimiyetini kabul etmemeleriydi. Bu yüzden hareketin önemli liderlerinden biri olan Thomas Paine kendisi de İngiliz asıllı olmasına rağmen “Amerika’nın anayurdu Avrupa’dır, İngiltere değil.” diyordu.

Batı’nın kendini üstün görme duygusu ve bu doğrultuda kendi kültürünü yüceltmesi onu diğer kültürleri medenileştirme düşüncesine taşımış, bunun sonucunda da sömürgecilik faaliyetlerini bir anlamda meşrulaştırmışlardır. Medeniyet götürme gerekçesi gerçekten de batı kamuoyunda kabul görmüş ve yapılan haksızlıkları maruz göstermiştir. Bu dönem sömürgeciliği giderek bilimsel esasları da sık kullanır olmuştur. Gerçekten de antropoloji geliştikçe sömürgecilik faaliyetleri artmış, sömürgecilik arttıkça antropoloji gelişmiştir. Erken dönem antropoloji zamana kendini uydurarak 20. yüzyılda işlevsel antropolojiye dönüşmüş böylece sömürgecilik yeni anlayışla kendisini sürdürmüştür.

İlk kültürel evrimcileri oluşturan antropologlardan birisi de Alman bilim adamı Franz Boaz’dır. Ona göre antropologlar toplum yaşamına dair çok az şey biliyorlardı ve bu yeterli değildi. Kendini Amerika’nın Kuzeybatısındaki Kwakiutl yerlilerinin yaşantılarını öğrenmeye adanmıştı. Genel yasaları değil, bireysel eylemlerin gerisindeki nedenleri bulmaya çalışıyordu. Bu nedenle kültürü anlamayı antropolojinin anahtarı olarak görüyordu (Bates, 2013:25). Sonuçta bunu başarmış ve kültür anlaşılır hale gelmiştir ancak anlaşılın kültür çoğu zaman iyi amaçlarla kullanılmamıştır. Bu açıdan sömürgecilik giderek daha vahşi ve acımasız bir hale dönüşmüştür.

Hindistan İngilizler tarafından gelenek ve kültürleri çözülmek suretiyle daha kolay yönetilmiştir. Bunun için ayrılmış köriklenmiş ve toplum bilinçli olarak parçalara bölünmüştür. Aynı husus diğer bölgelerde de uygulanmıştır. Uygulamaların en vahşi olduğu yerlerden birisi de Avustralya kıtası olmuştur. 1788’de Aborjinler Beyaz Adam’ı geri dönen efsanevi varlıklar olarak karşılamıştır. 1830’larda İngilizler 50.000’i erkek olmak üzere 60.000 mahkûm Avustralya’ya gönderilmiş, Erkek mahkûmlar ortalıkta çıplak olarak dolaşan aborjin kadınlarına tecavüz etmişler, erkek mahkûmların tecavüzleri sonucu doğan melez çocuklar devletin çıkardığı kanunla özel yetiştirme kamplarına yerleştirilmiştir. Melez çocukların Aborjinlerle tekrar evlenmeleri yasaklanarak nesillerin giderek beyazlamalarının yolu açılmıştır. Çocukların kendi dillerinde konuşmaları da yasaklanmıştır. Erkekler hadım edilmiştir. Bunun haricinde doğa ve ağaçlara olan ilgileri bilindiğinden Aborjinlerin çoğalmalarının önüne geçmek için onların yaşadıkları yerlerde ağaçlara prezervatif asılmıştır (Tezel, 2003). İngiliz Vali Macquire’in Aborjinleri öldüren beyazlar cezalandırılmayacak sözü üzerine 600.000 Aborjin hayatını kaybetmiş, erkekler hadım edilmiş sonra da asimilasyon yapılmaya başlanılmıştır.

Aborjinler gibi kültürel savaşa maruz kalan diğer bir grup Yir Yoront kabilesiydi. 1830’lü yıllarda İngilizler geldiğinde Cape York Yarımadasının batı kıyılarında Coleman Nehri civarında yaşayan Yir Yoront kabilesinin metallere ilgili henüz bir bilgileri yoktu. Kabile her yıl yaşadıkları yerin yakınlarındaki bir tepede taş baltalarını keskinleştirirlerdi. İngilizler bu kabileye artık buna gerek kalmadığını ve kendilerine çelik baltalar vereceklerini söylediler. Yaşlıların itiraz etmelerine rağmen gençler baltaları kabul ettiler ve artık bu törene katılmamaya başladılar. Ancak zamanla geleneklerin çöktüğü ve toplumun yozlaştığı görüldü. Bunun en baştaki sebebi ise bu törenin ve geleneğin Yir Yoront kabilesinin bir arada tutan bir güç olmasıydı.

Diğer taraftan Beyaz Adam’ı kurtarıcı olarak gören Kızılderililer de kökleri kazındığında onlar zaten Kızılderililer kafa avcısıydı imajı yerleştirilmişti. Yani yapılan işin doğruluğuna inandıran düşünce yapısı yerleştirilmeye çalışılmıştı. Bazen bu filmlere konu yapıp suç bir kötü adama atılıp sistem kurtarılmaktadır. Sinemada bir özür ile etnik temizlik kampanyaları aklanmaktadır.

Sömürgeci güçlerin yenilmeyeceğine dair kuvvetli bir inanç oluşturulmuştu. İngilizler 300 milyonluk sömürgeyi 3000 askerle yönetiyorlardı. Nijerya’da İngilizlerin çoğu kuvvetleri Afrikalılardan oluşuyordu. Zambiya’da ise 19 subay, 8 astsubay ve 750 Afrikalıdan oluşan küçük bir İngiliz askeri

birliği mevcuttu. Afrika'da, Fransa'nın dört katından fazla bir alan için, Fransızların bir tabura yakın Fransız askeri ile 20.000 civarında Afrikalı muhafızları bulunuyordu.

Zaman zaman gelişmiş silahlar temin edilerek Batılılarla mücadeleye girişiliyor ancak sadece gelişmiş silahlara sahip olmak başarı için yetmiyordu. Zanzibar, Afrika kıtasının doğusunda İran'dan gelen göçmenler tarafından kurulmuş, günümüzde Tanzanya'ya bağlı iki adadan oluşan bir bölgedir. Zanzibar'ın Farsça anlamı, "Zenciler Ülkesidir." Önce Portekiz hakimiyetindeki ada, 1698 yılında Umman Sultanlığına geçmiş, 1890-1963 yılları arasında İngilizler tarafından atanan valilerle yönetilmiştir. 1896 yılında Zanzibar ile İngiltere arasındaki savaş yarım saat sürmüştü. İngilizler doğrudan Sultanın sarayını yoğun bir topçu ateşi altına almışlardı. Bu "en kısa savaş" olarak tarihe geçmiştir. Afrika'da 1898 yılındaki başka bir savaşta ise 11.000'den fazla Afrikalı ölüerken, İngilizlerin kaybı bunun yüzde biri kadardı. Benzer şekilde Sudan'da kurulan Mehdi ordusu ile İngilizler arasında çıkan savaşta, 10.000 Sudanlı ölüerken, İngilizlerin kaybı sadece 48 kişi olmuştu. Yeni sömürgeciler karşısında teknik yanında zihinsel bir değişim yapmanın da gerektiği açıldı (Roberts:504).

1850 yılından itibaren Amerika çok geniş bir arazi ve kaynaklara sahip bir kıta devleti haline gelmeye başlamıştı. Bu durumda kaybedenler Amerikan yerlileriydi. Yerliler yerleşilmeye uygun olmayan bölgelere göçe zorlandı. Askeri güçler toprakları ele geçirirken, misyoner rahipler de Yerlilerin ruhlarını ele geçiriyordu. Hatta kendi okulları ve refah bir yaşamları olan Çerekiler bile zorla yerinden edildiler. 90.000 kişinin batıya göçü esnasında 1/3'i yollarda öldü. Başka bir kabile de altı defa sürülünce mevcudunun yarısını kaybetti. 1844 yılında Birleşik Devletler'in doğusunda üçü bir alanda 30.000'den az yerli kalmıştı. 1860 ve 1870 yılları arasında ise bütün yerliler topraklarından atıldılar. Böylece yerlilerin Birleşik Devletlerde 1500 yılında 5 milyon olan nüfusları 1900 yılında 150.000'in altına düşmüştü/düşürülmüştü.

Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda Fransa'nın da yardımı ile İngiliz ordusu yenildi (James:226). Avrupalılar, sırf İngilizler zarar görsün diye yeni bir devletin kurulmasına katkıda bulunmuşlardı ama yeni kurulan Amerika devletini sınırları belirsiz ve zayıf olmasından dolayı pek önemsememişlerdi. Aslında ortada bir devlet olup olmadığı da pek anlaşılmıyordu. Herkes, zayıf kolonilerin birbiri ile kavga edip kısa sürede parçalanacağını sanıyordu. Ancak, başarılı politikacılar sayesinde, beş yıl geçmeden sorunlarını yabancı müdahalesi olmadan kendi kendilerine çözmeyi başarmışlardı (Roberts:407). Zaten daha önce belirtildiği gibi kuruluşu iyi planlanmıştı ve bir misyonu vardı.

Amerika Birleşik Devletleri, 1800'lü yıllarda beş milyon nüfusu ile küçük bir ülke görünümündeydi. Almanlar yanında, 1800'lü yılların başında, her dört Amerikalıdan üçü İngiliz ya da İrlanda kökenliydi. 1847 yılındaki, İrlanda'da patateslerdeki küf mantarı yüzünden çıkan kıtlıkta, yüzbinlerce İrlandalı Amerika'ya göç etti. Ardından Almanya'daki 1849 yılındaki devrim döneminde birçok Alman da Amerika'ya göç etti. Nüfusu giderek arttı. Amerikan iç savaşı da kölelik nedeniyle yaşadığı bir çatışmaydı. İç Savaş sonunda kazandığı birikimle Amerika tekrar gelişmeye başladı.

Para güç demektir. Para ise yeni ekonomik sistemde Amerika'nın elindeydi. Amerika genişlemek için toprakları satın alıyordu. Fransa, Louisiana eyaletini 1803 yılında İspanya'dan para ile aldı. İspanyollar Amerika ile ilişkiler gerginleşince 15 milyon dolara bu eyaleti Amerikalılara sattı. ABD, 1819 yılında ise yine İspanyolların elinden Florida'yı 5 milyon dolara aldı. 1824 yılında ise Meksika'ya ait Teksas eyaletine göçmenleri göndererek demografik yapıyı değiştirdi ve burayı bağımsız ilan ettirdi, sonra da 1844 yılında kendi topraklarına kattı. Dört yıl sonra da Kaliforniya 15 milyon dolara Meksikalılardan satın alındı. Ardından Alaska da 1867 yılında Ruslardan 7.2 milyon dolara alındı. Alaska satın alınırken Başkan Johnson'da, bu yerlerin yabancı kontrolünde olmasının, Birleşik Devletlerin büyümesini engelleyeceğinden ve etkisini azaltacağından bahsediyordu. En son Puerto Rico İspanyollardan savaş tazminatı olarak alındıktan sonra, Filipinler de 20 milyon dolara İspanyollardan satın alındı (Uçarol, 2005:224). Böylece ABD neredeyse bugünkü genişliğine yaklaşmış oldu.

Her ne kadar sömürgeci gözükme de Amerika Birleşik Devletleri en hızlı yayılan devlet durumundaydı. Küba, Amerikan denetimi altında bağımsızlığını kazanmış, Havai adası ise ABD tarafından, "Japonlar ele geçirmesin" diye ele geçirilmişti. ABD, 1794'den sonra Kanada ve Florida sınırlarını çözüme kavuşturmuştu. ABD Başkanı James Monroe: "Herkes şunu açıkça görmelidir ki

toprak genişlemesi hükümete büyük bir hareket serbestisi sağlar, güvenliği sağlamlaştırır.” diyordu (Kissenger, 2006:23). 1845 yılında ise Başkan Polk, Teksas’ın güçlü bir devletin egemenliğine girmesi durumunda bunun Amerikan güvenliğine yönelik bir tehdit oluşturacağını, bu nedenle ABD’ye bağlanması gerektiğini söylüyordu. 1860’lı yıllarda ise Başkan Johnson’ın Dışişleri Bakanı, Kanada’yı ve Meksika’nın büyük kısmını içine alan ve Pasifik Okyanusu’nun derinliklerine giden bir imparatorluğu hedefliyordu.

1898 yılına gelindiğinde Amerika, bir dünya gücü olarak ortaya çıktığında diğer ülkeler gibi emperyalizmin cazibesine kapılmıştı (Nye:456). 20. yüzyılın başında endüstri geliştikçe üretim artmış ve endüstrileşen ülkelerin nüfusları bu üretimi tüketemez olmuştu. Amerikalılar artık 80 milyonu aşkın nüfusu ile dünyadaki mamul ürünlerin 1/3’ini üreten en büyük endüstriyel güç haline gelmişlerdi. 1902 yılında liderliği daha fazla götüremeyen İngiltere, Orta Amerika’da egemen güç olma iddiasını terk ederek yerini Birleşik Devletlere bıraktı. 1903 yılına gelindiğinde ise Roosevelt: “Pasifik Amerika’nın Akdeniz’i olacaktır.” diyerek hedef büyüttü (Uslubaş ve Dağ:96). Panama, Kolombiya’nın bir eyaletiydi. Kolombiya, ABD isteklerini reddedince 1903 yılında Amerika’nın kışkırtması ile Panama’da ayaklanmalar çıktı ve Panama bağımsızlığını ilan etti. ABD onu hemen tanıdı ve kanal inşası konusunda anlaşta. Amerikalılar 1905 yılında Dominik üzerinde mali koruma hakkını aldılar. 1906 yılında ise Küba’yı işgal ettiler. Roosevelt’e göre, “kuvvete dayalı diplomasi” Amerika’nın yeni küresel rolünün bir parçasıydı (Kissenger:31). Böylelikle küresel sermayenin kurduğu ABD, kuruluşundan 100 yıl sonra dengeyi sağlamış, 125 yıl sonra ise İmparatorlukları zayıflatarak dünyanın en büyük gücü haline gelmişti. Artık bu güç 20. yüzyılı şekillendirecekti. ABD tarihinin %10’u savaşlar içinde geçmiştir. Ancak 20. yüzyılda bu oran %15 olmuş, 20. yüzyılın ikinci yarısında ise %22’ye yükselmiştir. Sömürgecilik ise bitmiyor başka yöntemlerle devam ediyordu. Antropoloji de yine kontrol amaçlı kullanılmaya devam ediyordu.

2. Dünya Savaşı’nın sonlarında savaşın daha kısa sürede bitmesi için atom bombaları kullanılmıştı. Atom bombaları Amerikalılara, üç yıl süren bir çalışmaya ve iki milyar dolara mal olmuştu. Aslında bombalar Hitler için hazırlanmıştı ve ellerinde üçüncü bir bomba yoktu. Bomba atıldığında insanlar havasızlıktan öldü ve sonra çıkan yangınlarda yanabilecek ne varsa yandı. Japonlar için teslim olmaktan başka çare kalmamıştı. Amerikalılar anlaşmayı imparatorun imzalamasını istemişlerdi. O zamana kadar Japon İmparatoru halka hiç hitap etmemişti. Savaş sonunda Amerikalılar bütün gelenekleri çiğneyerek, Japon İmparatorunu halka hitap ettiriyordu. İmparator “yenildik” diyememiş, sadece: “Savaşın seyri, lehimize olduğu söylenemeyecek şekilde gelişmiştir.” demişti.

Amerikalıların anlaşma metnini İmparatora imzalatmalarının bir mantığı vardı. Savaş sırasında Japonlar azimle Amerikalılara saldırıyorlardı. ABD Savunma Bakanlığı dünyaca ünlü Amerikalı Antropolog Ruth Benedict’i, “Japon kültürünün savaşa yansımalarını araştırmak üzere” görevlendirmişti. Japonların hangi durumda, nasıl hareket ettiklerini öğrenmek istiyorlardı. Böylece, Japonlara karşı izleyecekleri stratejileri daha kolay belirleyebileceklerdi.

Benedict Japonya’ya gidemedi ama daha sonra, 1966 yılında “Krizantem ve Kılıç” isimli eserinde belirteceği gibi, Japonların çocukluktan itibaren yetişme tarzlarını ve kültürlerini inceledi. Sonuçlar çıkardı ve raporunu Savunma Bakanlığına verdi. Buradaki en önemli husus, Japonlarda “hak ve görev anlayışının” olduğuydu. Yani her Japon doğuştan çevresine, ailesine ve doğaya borçlu doğduğuna inanırdı. Bu nedenle Japonlar; aile üyelerine, yakınlarına, devletlerine karşı borçlarını bütün yaşamları boyunca ödemeye çalışır, bunlara karşı görevlerini yerine getirdikleri ölçüde haklarını kazandıklarını düşünürlerdi (Güvenç, 2010:329). En büyük borç ise imparatora karşı olandı. Onlar, hiçbir şey için değil, sadece imparatorları “savaşın ve ölün” dediği için kamikaze (Kutsal Rüzgâr) oluyorlardı. Öyleyse, “Barış Anlaşması” imparatora imzalatılmıyordu ve istemezse de bunda ısrar edilmeliydi. Öyle de oldu. Sonuç inanılmazdı. Bir gün önce Amerikalılara ölümüne saldıran Japonlar, bir gün sonra Japonya içlerine kadar giren Amerikan askerlerini çiçeklerle karşılıyorlardı. Çünkü İmparatorları öyle istiyordu ve onların İmparatorlarına borçlarını ödemeleri gerekiyordu. Amerika bu tarihten sonra ordusunda antropologları daha fazla kullanmaya başlamıştır.

5. Yeni Sömürgecilik

ABD'nin kurulduğunda tek amacı İngilizler tarafından saldırıya uğramamaktı. O zamanlar komşusu Meksika bile kendisinden güçlüydü. 21. yüzyıla girildiğinde ise ABD denizlerde tartışmasız tek güç olma konumunda gözüküyordu. Teorik olarak da olsa, ABD'nin onayı olmadan, neredeyse hiç kimse denizden bir yere gidemiyor. Rusya'nın dağılması ile Amerika'nın deniz gücünü daha da arttı. Yakın bir gelecekte başka bir deniz gücünün Amerika'ya denizden saldırısı olası gözüküyor gibi. Buna rağmen ABD kendisine rakip deniz filosu kurulmasını da engelliyordu (Friedman, 2009:71).

II. Dünya Savaşı'nda, ABD tam anlamıyla savaşa girmeden galip sayılmıştı. Pearl Harbour hariç hiçbir şehri bombalanmamış, işgal edilmemişti. Savaşta ölenlerin %1'inden azı Amerikalıydı. Savaşın sona sovyetler Amerika'yı kuşatamadığı halde ABD Rusya'yı kuşatacak bir çember oluşturmuş, 1970 yılında Çin'le yakınlaşarak bu çemberi kapatmayı başarmıştı. Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra artık yeni bir boşluk oluşmuştu ve ABD bu boşluğu doldurmaya hazırdu. 1992 yılı Mart ayında Savunma Bakanlığı tarafından hazırlanan bir raporda, "İlk hedefimiz, Sovyetler Birliğinden boşalan alanlarda yeni bir rakibin yeniden ortaya çıkmasını engellemektir." değerlendirildiği yapılıyordu (Morris:636).

Yeni dönemde "sömürgecilik" tabiri pek kullanılmıyor. Yerine daha yumuşak bir ifade olan "küreselleşme" kelimesi bulundu. Günümüzde küreselleşme olarak adlandırılan olgunun temelleri aslında, II. Dünya Savaşı sonunda Bretton Woods Anlaşmaları ile atılmıştı. Küreselleşme bütün itirazlara rağmen; "sermayenin dünyada serbest dolaşımını sağlayabilmek amacıyla, bütün ekonomik engelleri ortadan kaldırarak, pazarları bütünleştirmek yoluyla küresel bir piyasa oluşturma süreci" şeklinde yeniden tanımlanmaya çalışıyor. Burada enerji kaynaklarını, enerji yollarını kontrol etmek isteyen ve bunun için gerektiğinde değişik yöntemlerle dünyanın her bölgesini kontrol etmek isteyen bir ABD gücü söz konusu. Bu güç uluslararası sermaye ve ekonomi denetim mekanizmaları ile beraber uluslararası şirketlerin önünü açıyor. Doların etkin dolaşım aracı olduğu bir ortamda ABD önderliğinde Dünya Bankası, IMF (Uluslararası Para Fonu), GATT (Dünya Ticaret Örgütü olarak da bilinen Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) gibi kurumlar vasıtasıyla örgütlenmiş durumdadır (Camilleri, 1983:209). Serbest ticaretin bile kurallarını kendilerince oluşturdukları bu ortamda ulusal ekonomilere uluslararası nüfuz büyük ölçüde kolaylaşmış durumda. Kapitalizm tüketim ideolojisine dayalı kalıplarla donatılmış kitle kültürünün içerisinde ve insanları adeta esir almış durumda. Böyle bir ortamda insana ilişkin temel değerleri ortadan kaldırmaya yönelik kapitalizm, kitle kültürü kalıpları ile "küçük mutluluklar" yaratırken kitleleri mutsuzluklar içine itmektir. Sonuçta gelir dağılımı hiç olmadığı kadar bozulmuştur. Gelişmiş ülkeler dünya nüfusunun %15'ini oluştururken, üretilen gelirin neredeyse ¾'üne sahipler. ABD'nin ise benzer şekilde dünya gelirinin ¼'üne sahip olduğu görülüyor. Gelir dağılımının bu şekilde adaletsiz olduğu bir ortamda ise giderek sesler yükseliyor. Bu ses sadece gelişmemiş ülkelerden değil, Fransa'da olduğu gibi gelişmiş ülkelerin kendi içlerindeki gelir adaletsizliği dolayısıyla gelişmiş ülkelerden de gelmekte ve adaletsizlik giderilmediği sürece gelmeye de devam edecek görülüyor.

Sömürgecilik bir anlamda küreselleşme örtüsü altına girmiş gibidir. Yeni sömürgecilik anlayışında toplum mühendisliği, psikolojik savaş, propaganda gibi isimler yeni araçlardır. Sömürge küreselleşme ile başka bir hale dönüşmüştür. Bilinçaltı operasyonlar, bilgisayar oyunları, bilgi kirliliği ile toplumlar bölünmekte ve istedik yönde kararlar almaları sağlanmaktadır (Kurtoğlu, 2017:9). Gerektiğinde askeri güç kullanılması da gündeme gelmektedir. ABD Chicago üniversitesinden Prof. Dr. Quincy Wright; "barışçılığı nedeniyle birazda adil olmayan biçimde kendisiyle gururlanan Birleşik Devletler, tüm tarihi boyunca ordusunun bir yerlerde aktif operasyonda olmadığı sadece yirmi yıl geçirmiştir" diyordu (Magdoff, 2005:174). Deniz Piyade eski komutanı Emekli General David M. Shoup ise "119 deniz aşırı ülkede 1.5 milyondan daha fazla Amerikalıyı onların istenmesi ya da bizim onların işlerine müdahale etmeyi seçmemiz durumuna karşı üniformalı olarak tutuyoruz." demesi ise konuya açıklık getiriyordu.

Askeri gücü kullanmanın maliyeti karşısında yeni bir yol daha bulunmuştur. "Yumuşak güç". "Yumuşak Güç"; İstedigini zor kullanmak veya kendine çekme yoluyla elde etme becerisidir. Daha açık bir ifade ile bir kişinin yada ülkenin istediği sonuçları elde etmesi için başkalarının davranışını etkileme yeteneğidir (Nye, 2005:5-13). 2017 Ekim ayındaki Çin Komünist Parti Kongresinde konuşan Devlet Başkanı Xi Jinping esas meselenin interneti kullanarak pozitif enerji yaymak ve Çin'in hikayesini iyi anlatarak, "yumuşak gücü inşa etmek" olduğunu ifade etmişti. Diğer taraftan Mc Donallds'ı

Hindistan'da satmak için yapılan reklamlarda bir aile "bir dilim Amerika için dışarı çıkmak" tabirini kullanarak özentiyi yaratmıştı. Irak Savaşında Cola boykot edilince de Mekke Cola veya Muslim Up gibi taklit ürünler yaratılmıştı. Yaratılan popüler kültür de kendi yanına çekmek için önemlidir (Taglibaue, 2003). Açıkça görülüyor ki, bir ülkenin ele geçirilmesi için kültürler unsurları hala kullanılmaya devam ediyor. Bu ise dış politikada ve ekonomide hedeflerin gerçekleştirilmesine yardımcı oluyor (Kroes, 1999:475).

Küreselleşme ile birlikte savaşlar dahi barış için yapıyor kılıfına büründürülmüştü. 1989 yılında "Soğuk Savaş" sona erdi. Ancak sonraki 10 yılda dünyanın 78 yerinde, 120'ye yakın çatışma meydana geldi. Devletler ve insanlar arasında savaşlar durmamıştı ancak başka türlü devam ediyordu. Barış artık, savaş için ahlaki haklılık gerekçesi olmuştu. Körfez Savaşı'nda Başkan Bush, "Dünyadaki özgürlüğü, iyiliği ve adaleti korumak için ilerliyoruz." diyordu (Hedges, 2014:14).

Küresel çıkarları gerçekleştirmek için bilim de kullanılmaya devam ediyor. Soğuk savaş biter bitmez sosyal bilimlere; kültüre, topluma ve tarihe dair kaygılardan kendini ayırarak, artık bu sistemlerin farklılıklarına ihtiyaç duymayan biçimsel bir yapıya geri dönmüştü (Harootunian, 2006:6). George Bush'un "ya bizdensiniz ya da bize karşı" deyişi, bu ayrımı açıkça ortaya koyan bir tavrıydı. Diğer yandan İngiliz öykü ve roman yazarı Graham Green, "İnsanın başına bunca belayı onun kadar iyi niyetle açan birine ömrüm boyunca rastlamadım." diyerek bu tavra karşılık veriyordu (Green,2003).

Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra Fukuyama, tarihin ve ideolojilerin sonunun geldiği fikrini ortaya atmıştı. Huntington ise bu tezi yeniden ele alarak, 21. yüzyılın din ağırlıklı bir uygarlık çatışmasıyla şekilleneceğini öne sürdü. Huntington çökmüş Sovyetlerin yerine, Batı'nın karşısına onu ayakta tutabilmek için, hedef olarak İslam'ı ve Çin'i koymuştu (Huntington, 1993:23). Artık dünyada mücadelenin esas kaynağı, ideoloji ve ekonomik olmadan önce kültürel olacaktır." diyen Huntington'un anlatmak istediği, yine onun deyişiyle, bütün dünyada giderek belirginleşen yeni bir güç dağılımının oluşmaya başladığı ve bu mücadelenin kültür alanına yoğunlaşacağıydı. Kültürün her zaman güçlülerin silahı olduğunu belirten Amerikalı Sosyolog Wallerstein ise kültürün yok edilmesine yönelik bireysel ve örgütlü "kültürel direnme" kavramını savunuyordu (Çakır, 2004:3). İşte kafaların karışık olduğu bu ortamda; farklılıkları ortaya koyan kültürün mü, yoksa farklılıkları yok edip tekdüze bir egemenliği savunan küreselleşmenin mi galip geleceği merak konusu.

1960'lardan sonra istihbarat ihtiyacına bağlı olarak gelişen, uydu sistemleri geçtiğimiz yüzyılın en önemli askeri gelişmelerinden birisiydi. İkiz kulelerin tekrara dayalı yıkım görüntüleri ile Saddam Hüseyin'in tekrar tekrar ekrana gelen idam görüntüleri, gösteri kültürünün geldiği noktayı ve kitleleri etkileme gücünü açıkça gösteriyordu. Burada verilmek istenen mesaj ister doğru ister yanlış olsun beyinlere bir daha çıkmazcasına işlendi. Yanlış bilgilendirmelerin savaşlarda önemi büyüktü. Görüntüler giderek internet ekranlarına da kaydı. Bunu yapabilmek ve sözde bilgilendirmek adına, "enformasyon" adıyla yeni bir savaş yöntemi ortaya çıktı. 2000 yılında Sırp lider Slobodan Miloseviç devrildiğinde Sırp yetişkinlerin hemen hemen yarısına yakını Özgür Avrupa Radyosu'nu dinlerken, resmi "Belgrad Radyosu"nu dinleyenlerin oranı %30 civarındaydı. 2006 yılında ise İsrail'in askeri zaferine rağmen, İsrail'in hava saldırılarında ölen çocukların görüntülerini yayınlayan ve bu suretle kitleleri etkileyen Hizbullah asıl zaferi kazanmıştı. Giderek akıl almaz yöntemler geliştirilmeye devam ediyor.

Savaş artık bilinen anlamını kaybetmiş gibi. Senin yerine başkası savaşıyor veya savaş sanal ortamlarda gerçekleşiyor. Teknolojik gelişmelerin desteklediği askeri enformasyon toplulukları, hıza dayalı bilgisayar kontrollü silah sistemleriyle birlikte yıkım gücünü artırmış, mesafelerin kısılması, zamanın daralması ve hıza dayalı teknolojilerin gelişmesiyle birlikte, "aynı anda her yerde olma" yeteneğini kazanmıştır. Diğer taraftan, kültür tüm alanlarına nüfuz ederek yaşam algısını değişime zorlamıştır. Bilgisayara dayalı yüksek teknolojiler; tabanca dâhil bütün askeri silah ve sistemleri dönüşüme uğratmıştır. 2006 yılında yayınlanan bir kitabın başında, "çatışma ve mücadele devam ediyor ancak bilinen anlamda savaş artık yok" deniliyordu (Rupert, 2006:2).

Artık savaş o kadar belirsiz ki, savaş ve barış arasındaki çizgiler kayboldu. Bir şehir savaşırken yanındaki şehirde yaşayan insanların tatil yaptığı, yanındaki ülke harap olmuşken diğerinin normal

yaşamına devam ettiği günümüzde bu daha açık bir şekilde ortaya çıkıyor. Clausewitz “savaş politikasının başka araçlarla sürdürülmesi” demişti. Bu noktada artık savaş barışın değil, barış savaşın başka araçlarla devamı gibi görülüyor. Gelecekte ise büyük ihtimalle bir savaş olup olmadığını bile anlayamayacağız. Tıpkı günümüzde anlamadığımız gibi!

Savaş genel kültürün içine de yayılıyor. Düşman kavramı, bütün dünyada her türlü araçlarla yeniden ve yeniden üretilmektedir. Bu kavram özellikle; eğitim, savaş edebiyatı, kültür endüstrisi ve dinler vasıtasıyla bilinçli bir şekilde canlı tutulmaktadır. Buna film endüstrisi ile çocuklara yönelik bilgisayar oyunları da destek vermekte ve çocuklar ailelerinden kopararak karşı tarafın gönüllü bir savaşçısı durumuna getirilmektedir.

Kitleleri görünmeden kontrol etme araçları geliştirmiştir. 2010 yılı sonrasında Kuzey Afrika ve Ortadoğu’da, “Arap Baharı” diye isimlendirilen kitlesel hareketler, toplumsal bir talep veya kırılma olmadan gerçekleşiyordu. Bu değişim ve kontrol, şüphesiz yeni bir yöntemi işaret etmekteydi ve ülkeleri kontrol yöntemi sanal ortama taşınmıştı. Gelişen ortama göre, değişik kontrol etme tekniklerine hazırlıklı olmayan toplumlar bir anda dağılabilmekte/dağıtılabilmektedirler.

6. Sonuç

Antropoloji insanı ve onun oluşturduğu kültür kalıplarını bir sistem içerisinde inceler. Kültür toplumun bilgi birikimidir ve bireysel ve toplumsal davranışları etkiler. Bu nedenle tarih boyunca kendi toplumunu anlama yanında rakip toplumları anlamak ve bundan istifade etmek için kültür incelemeleri yapılmıştır. Kültürün analiz edilmesi neticesi çıkan sonuçlardan olumlu manada yararlanılabileceği gibi kontrol amaçlı da faydalanılabilir. Ancak genelde bunun hedef toplumları kontrol etme maksatlı kullanıldığı görülmektedir.

Kültürler, “tarihsel süreçler boyunca biçimlenmiş” yaşam tasarımlarıdır. İnsanın avcı toplumlardan tarım toplumuna geçmesi ve örgütlü toplumlar yaratmasıyla birlikte sömürgecilik de başlamıştır. Bu sömürgecilik Finikelilerde olduğu gibi hedef topluma da bir şey öğreterek onları üretken hale getirmek şeklinden, Yunanlılar gibi tamamen yok ederek sömürmek şekline dönüşebilmektedir. Yine Çinliler kültür bilimini kendisine karşı oluşumları bölmek ve parçalamak maksatlı kullanırken, Selçuklularda olduğu gibi insanların kalplerine girerek onları kazanmak şeklinde uygulamışlardır. Ancak her ne şekilde olursa olsun, Doğu ve Batı’nın kültür bilimini uygulama şekilleri farklıdır ve Batının kültür bilimini kullanımı vahşi ve acımasız olmuştur. Bu maksatla antropoloji gibi bir bilimi de kullanmaktan çekinmemişlerdir. Özellikle Amerikalı ve İngiliz antropologların kültür kavramı üzerine daha çok yoğunlaştıkları görülür. Antropoloji bu ülkelerde çoğunlukla sömürgeler üzerine yoğunlaşmıştır. Yapılan kültürel araştırmalarda ise kendi kültürünü öne çıkarma ve “kendi ve öteki” dar anlayışı içindeki bir çerçeveye hapsolme vardır. Kendisi saf ve temizken karşı taraf adeta şeytanlaştırılır.

Batı dünyanın geri kalan kısımlarını daha fazla keşfettikçe Avrupalı olmayan toplumların gelenek, görenek ve uygulamalarını sistemli bir biçimde incelemeye ve kaydetmeye başladılar. Sistemli bilginin değerini anlamışlar ve giderek bunu geliştirmişlerdir. Bu araştırmalara kültürel düşünce tarzları ve kültürel örüntüler de dahildir. Böylelikle kendi ülkelerinden oldukça büyük kalabalık kitleleri küçük kuvvetlerle zorlanmadan yıllarca sevk ve idare etmişlerdir. Sömürgecilik faaliyetlerini maruz gösterebilmek adına “medeniyet götürdükleri” gibi bir bahane bularak bunu kamuoylarında meşrulaştıran Batı da antropoloji geliştikçe sömürgecilik faaliyetleri artmış, sömürgecilik arttıkça antropoloji gelişmiştir. Böylece erken dönem antropoloji zamana kendini uydurarak 20. yüzyılda işlevsel antropolojiye dönüşmüş böylece sömürgecilik yeni anlayışla kendisini sürdürmüştür.

Günümüzde ise sömürgeciliğin başka isimlerle yeni ortamlara uyum sağlayarak devam ettiği görülmektedir. Ancak bunu artık çok kolay görülemiyor. Algı yönetimleriyle doğru ve yanlış arasındaki çizgiler kaybedilmeye çalışılıyor. Yoğun bilgi bombardımanı altında eğer kişi sağlam değerlere sahip değilse kaybolup gidiyor. Kaybolan insan ise yaşadığı dünyadan umudunu keserek tanımadığı ortamlarda sahte dünyalarda yaşamaya çalışıyor. Tüketerek mutlu olacağına inandırılan insan, kendisi dahil her şeyi tüketmeye başlıyor. Sistemler analiz ediliyor, harcamalar analiz ediliyor ve insanlar istemeseler de bağımlı bir tüketici olmaya zorlanıyor. Bunun için kullanılan yöntemler ise genelde bireyselleştirerek toplumdan ayırma, yalnızlaştırma ve sonra oluşturulan boşluğu sanal ortamlarda

istendik biçimde doldurma olarak ortaya çıkıyor. Zaten küresel sermaye de karşısında organize ve güçlü toplumlar istemiyor ve bu nedenle küçük grupları bile ajite ederek, farklılıklarını ön plana çıkararak mümkün olduğu kadar küçük parçalara ayırmaya çalışıyor. Çünkü çok iyi biliniyor ki, bölünen zayıflar ve kolay yönetilir. 2010 yılı sonrasında Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da başlatılan ve daha sonra Avrupa'ya yayılan hareketler bu yönlendirmelerin en açık örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Halbuki insanın mutlu olabilmesi sadece maddi değil manevi ihtiyaçlarının karşılanması ve üretken olabilmesiyle mümkündür. Üretmeyen bireyler sadece tüketicidir ve istismar edilmeye müsait kitleyi oluşturmaktadır.

Huntington'un ortaya attığı 'medeniyetler çatışması' aslında bir kültür çatışmasıdır. Başka bir ifade ile kültürel benzerlikleri değil de ayrılıkları derinleştirerek insanları birbirine düşürmek ve böylece küresel sermayeye yeni alanlar açma girişimidir. Antropoloji farklılıklar kadar benzerlikleri de araştırır. Benzerlikleri ortaya koyma barışa ve uzlaşmaya götürür. Bu ise adaletli bir sistemin kapılarını açar. Dünyanın en zengin 8 kişinin servetinin 426 milyar dolar, en yoksul 3.5 milyarının ise 409 milyar dolar olduğu bir ortamda güvenliğin ne kadar süre sağlanabileceği tartışma konusudur.

Batının yarattığı samimiysiz ve adaletsiz olan bu sistemin uzun süre ayakta kalabilmesi mümkün gözüküyor. Modernleşmenin yarattığı sorunlar karşısında, öncelikle hoşgörü ve güvene ihtiyacımız var. Dünya tarihi incelendiğinde insanın yapısına uyan, adaletli, onları işin içine katan ve aidiyet duygusu yaratan sistemlerin, bu özelliklerini kaybetmedikleri sürece, uzun süre ayakta kaldığı görülür. Tarihi, bilimi anlamak, kendi yerimizi bulmak ve yeniden insana dönmek zorundayız. Bu nedenle gelecekte sosyal ve kültür bilimcilerinin giderek artan kontrolsüz bireycilik, aile bağlarının zayıflaması ve bunun getirdiği yalnızlaşma kavramlarına yönelmeleri ve bu sorunlara çare bulma amaçlı araştırmalar yaparak, insanı evrensel değerlere katkı yapar hale getirmeleri gerekiyor.

Kaynakça

1. Acemoğlu Daron, Robinson A. James. (2014). Ulusların Düşüşü, Çev. Faruk Rasim Velioglu, İstanbul.
2. Adam Smith (2002). Ulusların Zenginliği, Cilt 2, Çev. M. T. Akad, Alan Y., İstanbul.
3. Alpar, Güray. (2014). Antropolojik Bakış Açısıyla Stratejik Dünya Tarihi, Pelit Yayınları, Konya.
4. Altaş, Seyithan. (2011). Uygarlık Tarihi, Nobel Yayınları, Ankara.
5. Akdeniz, Sabri. (1983). Kültür Sömürgeciliği, İstanbul.
6. Bates, G. Daniel. (2013). 21. Yüzyılda Kültürel Antropoloji, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını, İstanbul.
7. Camilleri, Joseph. (1983). "Günümüzde Dünya Krizi ve Gelişimi Siyasal Aygıt", Dünya Ekonomisi ve Siyasal Yapılar, Çev. F. Boratav, Belge Y., İstanbul.
8. Clive, Ponting. (2011). Dünya Tarihi, Çev. Eşref Bengi Özbilen, Alfa Yayınları, I. Basım, İstanbul.
9. Çakır, Mikdat. (2004). Savaş Sosyolojisi, Mars Matbaası, Ankara.
10. Çaykara, Emine. (2006). Tarihçilerin Kutbu Halil İnalıcık, İş Bankası Yayınları, İstanbul.
11. Ercan, H.Y. (1987). Devşirme Sorunu, Belleten Cilt I, Sayı 197, Ankara.
12. Friedman, George. (2009). Gelecek 100 Yıl, Çev. İbrahim Şener, Enver Günsel, Pegasus Yayınları.
13. Green, Graham. (2003). Sessiz Amerikalı, Çev. Mehmet Harmancı, Everest Yayınları, İstanbul.
14. Güvenç, Bozkurt. (2010). Japon Kültürü, Boyut Yayınları, İstanbul.
15. Harry, Magdoff. (2005). Sömürsüz Emperyalizm, Devın Yayıncılık, İstanbul.
16. Harootunian, Harry. (2006). İmparatorluğun Yeni Kılığı: Kaybedilen ve Tekrar Ele Geçirilen Paradigma, Çev. Erkal Ünal, Boğaziçi Üniversitesi Yayını, İstanbul.
17. Hedges, Chris. (2014). Savaş, Çev. Zülal Kalkandelen, Paloma Yayınevi, İstanbul.
18. Herbert, Heaton. (2005). Avrupa İktisat Tarihi, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay-Osman Aydoğuş, Paragraf Yay., Ankara.
19. Huntington, P. Samuel. (1993). "Medeniyetler Çatışması mı?", Çev. Mustafa Çalık, Türkiye Günlüğü, Ankara.
20. İnegöllüoğlu, Metin. (1999). Asya Pasifikte Türk İzleri, Manisa.
21. Kissinger, Henry. (2006). Diplomasi, Çev. İbrahim H. Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
22. Koca, (2003). Türkiye Selçukluları Tarihi, II, Çorum. s.29-42.

23. Kurtoğlu, Ramazan. (2017). Hollywood Sineması ve Bilinçaltı Operasyonları, Destek Yayınları, İstanbul.
24. Kroes, Rob. (1999). American Empire and Cultural Imperialism, A View from the Receiving End, Diplomatic History 29.
25. Lucas, S. Henry. (1953). A Short History of Civilization, McGraw-Hill Book Company, New York.
26. Mevlüt Tezel. (2003). Hürriyet, Keyf, 29 Haziran 2003. Aborjinleri Beyazlatma Operasyonu,
27. Morris, Ian. (2012). Dünyaya Neden Batı Hükmediyor, Çev. Gül Çağalı güven, Alfa Basım Yayım, İstanbul.
28. Neocleous, Mark. Savaş Erki, Polis Erki, Çev. Beyza Sümer Aydaş, Nota Bene Yayınları, Ankara, 2014.
29. Nye, S. Nye. (2005). Dünya Siyasetinde Başarının Yolu Yumuşak Güç, Çev. Rayhan İnan Aydın, Elps Yayınları, Ankara.
30. Özbudun Sibel ve diğerleri. (2005). Latin Amerika Yerlileri, Anahtar Kitaplar, İstanbul.
31. Özçelik, Nazmi. (2004). İlkçağ Tarihi ve Uygarlığı, Nobel Yayın, Ankara.
32. Parker, Geoffrey. (2014). Cambridge Savaş Tarihi, Çev. Füsün Tayanç, Tunç Tayanç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
33. Peacock, A.C.S. (2016). Selçuklu Devletinin Kuruluşu, Çev. Zeynep Rona, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
34. Roux, Jean Paul. (1995). Türklerin Tarihi, Çev. G.Üstün, İstanbul.
35. Raux, Jean Paul. (2012). Cengiz Han İmparatorluğu, Yapı Kredi Kültür Dizisi, İstanbul.
36. Robert, J.M. (1998). Avrupa Tarihi, Çev. Fethi Aytuna, İnkılap Yayınları, İstanbul.
37. Rupert, Smith, (2006). The Utility of Force: The Art of War in the Modern World, Penguin, London.
38. Taglibaue, John. (2003). US Brands Abroad are Feeling Global Tension, New York Times, 15 Mart 2003.
39. Tannilli, Server. (2006). Uygarlık Tarihi, Alkım Yayınları, İstanbul.
40. Tarhan, Nevzat. (2002). Psikolojik Savaş, Timaş Yayınları, İstanbul.
41. Taşcıoğlu, Lütfi Ömer. (2009). Amerika'nın Küreselleşme Politikaları, Ömer Lütfi Taşcıoğlu, Nobel Yayınları, Ankara.
42. Tokalak, İ. (2010). Bizans Osmanlı Sentezi, Gülerboy Yayıncılık, İstanbul.
43. Toktamış Ateş. (1976). Demokrasi kavram-Tarihi süreç-İlkeler, Eser Matbaası, İstanbul.
44. Uçarol, Rıfat. (2005). Siyasi Tarihi, HAK Yayınları, İstanbul.
45. Uslubaş, Tolga ve Sezgin Dağ. (2007). Dünya Tarihi Ansiklopedisi, Karma Kitaplar, İstanbul.
46. Yazıcıoğlu, Önder. (2010). Türklerin Kültür Tarihi, Kalipso Yayınları, İstanbul.
47. Yıldırım, Recep. (2004). Uygarlık Tarihine Giriş, Asil Yayın, Ankara.
48. Zieme, Peter. (2006). Cengiz Han ve Mirasçıları, Moğolistan'daki Eski Türk İmparatorlukları, Sabancı Üniversitesi, Garanti Yayınları, İstanbul, 2006.